Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Folkedragter i nationalmuseet

Folkedragter i Nationalmuseet

Af

ELLEN ANDERSEN

NATIONALMUSEET 1971

Udsendt med støtte af
konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond.
Trykt af Andelsbogtrykkeriet i Odense.
Klicheer fra Bernhard Middelboe's
reproduktionsanstalt.
Tilrettelæggelse ved Henning Nielsen.
Fotografier i katalogafsnittet ved Niels Elswing.
Copyright © Nationalmuseet 1971.
ISBN 87 480 7362 8

Omslaget gengiver et udsnit af en todelt kjole fra Rinkenæsegnen i Sønderjylland, dateret til omkring midten af 1800-årene.

Indhold

Hver egn sin dragt 5
Gammelt og nyt i samme dragt 7
Kvindedragten 8
Mandsdragten 28
Uldent og linned .. 37
Farver 41
Folkedragtens ophør . 45
Katalog 49
Sjælland . .. 49
Nordsjælland . 49
Hedeboegnen . 50
Amager 54
Sydvestsjælland 59
Bornholm .. 62
Fyn og småøerne .. 63
Lolland 67
Falster 67
Østjylland .. 68
Vesterbodragt . 73
Sønderjylland . 75
Sydslesvig .. 77
Island 78
Færøerne 78
Brudehovedtøjer 79
Ordforklaring 81
Litteratur om danske folkedragter . 87

Folkedragter i Nationalmuseet

Det er henved hundrede år siden, at danske bønder holdt op med at bære en dragt, som var forskellig fra andre samfundsklassers. Fanø var det sidste sted i landet, hvor folkedragten blev båret. Endnu i 1960-erne gik en enkelt gammel kone i dragt. Men med hendes død er det slut.

En egentlig bondedragt er ikke særlig gammel hertillands, kun ca. to hundrede år. Noget andet er, at adskillige ældgamle levn er bevaret i bøndernes påklædning helt op til vor tid. Det gælder ting som hætslag, stunthoser, fletter osv.

Hvorfor har da landalmuens klædedragt udviklet sig sådan, at den efterhånden blev meget forskellig fra bydragten? Og hvorfor har så godt som hver egn i landet udformet sin særprægede påklædning? For man kan ikke tale om en „folkedragt" fælles for hele det danske område. I grunden er „egnsdragt" en bedre betegnelse, da hver egn i landet efterhånden udformede sine specielle træk – i hvert fald for kvindedragtens vedkommende.

Det er netop dette egnspræg – sammen med de mange gamle levn – der er så karakteristisk for folkedragten.

Hver egn sin dragt

Hvis man vil forstå, hvordan egnspræget i folkedragten er opstået, må man prøve at sætte sig ind i bøndernes livsvilkår i gamle dage. Huse og gårde var ikke spredt ud over landet som nu. De lå tæt klumpet sammen i landsbyerne. Udenom lå de dyrkede marker og derudenfor moser, kær og vildsomme skove. Her levede stimænd og røvere, så det var både uhyggeligt og direkte farligt at vove sig altfor langt uden for landsbyens område.

Men i sådan et lille, isoleret samfund, hvor alle vidste alt om hinan-

den, kunne man ikke tillade sig at være anderledes end de andre. Og det gjaldt både opførsel, moral og påklædning. Livet var mere stillestående end i byerne, og nye moder trængte kun langsomt igennem den tykke mur af konservatisme, som dominerede tilværelsen. Man var sig selv nok, og de små, sluttede samfund blev fortrinlige grosteder for ejendommeligheder i bl. a. levevis, sprog, påklædning osv. Efterhånden som dette særpræg forstærkedes, bidrog det igen til større isolation. Man blev anderledes end de andre og vakte ubehagelig opsigt uden for sit eget område. I Ålborg kastede gadedrengene sten efter bønderpigerne vestfra, når de kom til byen med deres høje, sorte hatte på hovedet. Og på Refsnæs kunne en bondepige ikke gifte sig med en karl fra en anden egn. Hvis hun gjorde det, måtte hun skifte hele sin garderobe ud. Hendes Refsnæsdragt var så særpræget, at den ikke kunne bruges andre steder. Det var en dyr fornøjelse, og det kunne nok få en fornuftig bondepige til at betænke sig to gange, før hun fulgte hjertets røst.

Det ser ikke ud til, at folkedragterne har været synderligt egnsprægede før midten af 1700-årene. Tiderne havde været dårlige for landbruget, og der var kun råd til det nødvendigste. Men på rokokotiden blev de økonomiske forhold bedre, priserne på landbrugsvarer steg, bøndernes velstand begyndte at vokse, og de fik råd og lyst til at gøre mere ud af deres påklædning end tidligere. Af skifteprotokollerne kan man se, hvordan gangklædernes antal vokser, typerne bliver mere varierede, broderi og mønstervævede stoffer dukker op. Den udvikling, der var begyndt i 1750'erne tog fart efter landboreformerne og udskiftningen i århundredets slutning.

Det er især i kvindernes påklædning, at man kan se egnspræget i landets forskellige områder. Mændenes dragt var nogenlunde ensartet overalt. Egentlig skulle man tro, at det havde været omvendt, for stavnsbåndet, der lænkede bonden til det sted, hvor han var født, gjaldt jo kun for mænd. Men alligevel var det nok kvinderne, der var mest knyttet til deres hjemegn. Helt op til vore dage har utallige landbokvinder levet deres liv fra vugge til grav uden nogensinde at komme uden for landsbyens skærmende område. Mændene derimod havde større chancer for at komme ud og se sig om. (Det gjaldt naturligvis især de områder, hvor stavnsbåndet ikke var altfor snærende). De

gjorde soldatertjeneste, de sejlede til søs i de unge år, eller de drog omkring og handlede. De havde derfor langt større muligheder for at optage nye moder end kvinderne. Også de omvandrende bissekræmmere kunne indføre nye moder. Det fortælles fra Fyn i slutningen af 1700-årene, at de holstenske kræmmere lærte de unge fynske karle at klippe håret kort. Kræmmerne var korthårede efter datidens nyeste mode, mens alle bønder var langhårede. Og naturligvis vakte det stor forargelse blandt de ældre, når ungdommen viste sig med kort hår.

Gammelt og nyt i samme dragt

Det andet forhold, som gør bondedragten så forskellig fra bymoden, er den seje vedhængen ved gammel tradition. I byerne kasserede folk deres gammeldags tøj, når nye moder dukkede op, og de fulgte lydigt parolen fra de store modecentrer – såvidt pengene rakte. Her var påklædningen et statussymbol i langt højere grad end det er tilfældet i vore dage, hvor bilen har overtaget denne rolle. Men på landet var det anderledes. Statussymboler spillede ingen rolle, alle vidste jo, hvem man var. Bønderne stillede sig langt mere suverænt over for modens diktatur, ganske vist fulgte de med, men langsomt og ligesom tøvende. Mange nye påfund var for kostbare eller for upraktiske til at kunne bruges. Man forkastede og udvalgte af modedragten, hvad man havde brug for og ændrede efter forgodtbefindende. Og – hvad der er særlig vigtigt – bonden kasserede ikke alt gammelt, fordi han optog noget nyt. Hans trofasthed mod gammel tradition viser sig også i dragten. Resultatet er, at man i bondens påklædning kan finde lag på lag af skiftende tiders moder. Man møder side om side typer fra oldtid og middelalder, rokoko og nyere tid. I denne sammenhæng må man også nævne de gamles indflydelse, der måske var stærkere på landet end i byerne. De gamle gjorde, hvad de kunne for at dæmme op for nye moder. Konservatisme, ikke mindst når det gælder påklædning, har jo til alle tider været et særkende for den ældre generation.

Kvindedragten

For kvindernes vedkommende bestod folkedragten overalt af de samme dele: hel kjole, eller ærmetrøje og skørt, eller livstykke, nattrøje og skørt, hovedtøj, tørklæde, forklæde, undertøj, overtøj og fodtøj. Men de forskellige stykkers udseende varierede som før sagt fra egn til egn.

Frisure, hovedtøj

Menneskets ældste frisure er det udslagne hår, holdt på plads af et bånd eller en hovedring. Og der er ingen tvivl om, at også danske bondepiger i tidligere tider har båret denne frisure. Men allerede for tre tusind år siden har man kendt til at flette håret, og fra 13- og 1400-årene ved vi, at kvinderne har brugt at lægge de båndomvundne hårstrenge i krans omkring hovedet. Dette er bevaret i almuens brudedragt helt op i 1800-årene. Men også det endnu ældre hovedbånd boren har holdt sig i brudens frisure. Vi finder det i alle de brudehovedtøjer, som endnu eksisterer. Særlig tydeligt ses de gamle hårstrenge og pandebåndet i Amagerbrudens fletter (fig. 1).

Det udslagne hår eller fletningerne var den unge, uberørte piges frisure, og bryllupsdagen var den sidste dag i hendes liv, hvor hun måtte vise sit hår. Fra nu af skulle det altid være skjult under et lin eller en hue – eller man klippede det simpelt hen af.

Ved store brylluppер, hvor bruden og alle landsbyens unge piger skulle være flettede, måtte der store forberedelser til. Fletterne var meget besværlige at sætte op, og der var som regel kun én eller to koner i landsbyen, som forstod kunsten. Resultatet var, at de måtte begynde deres arbejde allerede aftenen før brylluppet for at nå rækken rundt, og de arme piger måtte tilbringe natten siddende ret op og ned på stolen for ikke at ødelægge stadsen.

Det åbne hår, fletterne, var forbeholdt den kyske jomfru. En pige,

---

Fig. 1. Ung pige fra Amager i kirkedragt. Frisuren bestod oprindelig af opsatte fletninger med et hårbånd foran. Senere blev denne besværlige frisure erstattet af en løs „paryk".
Maleri fra 1800-årene.

der havde fået et barn uden for ægteskab, måtte ikke bære fletter og kunne derfor aldrig deltage i bryllupsfestligheder.

Af de båndomvundne hårstrenge med hovedbåndet foran udviklede sig efterhånden de forskellige former af brudehovedtøjer, som kendes hertillands. De består alle af en forkant og et nakkestykke besat med guldblonder, kulørte perler, silkebånd og andet broget stads. Lige fra renaissancetiden har folk troet, at guld, ædelstene – og ikke mindst den røde farve – kunne beskytte mod onde magter. Jo mere behængt man var med smykker, jo sikrere kunne man være på, at Fanden ikke kunne nå en. Renaissancens fornemme brude var ofte så belæssede med tunge guldkæder og andre smykker, at de segnede under vægten. Og almuens brudehovedtøjer er en billig efterligning af denne pragt. De holdt sig i brug langt op i 1800-årene, til trods for at man forlængst var holdt op med at tro på deres beskyttende magt.

Den gifte kvindes lin. Når en kvinde blev gift, måtte hun aldrig mere vise sit hår. Fra nu af skulle det skjules under et lin eller en hue. Fra de gamle folkeviser kender vi udtrykket at gå under lin, hvilket betød at blive gift. Skikken har sin rod langt tilbage i forhistorisk tid. Et tørklæde over hovedet hører til ældgammel dragtskik. I vikingetiden og i middelalderen satte man tørklædet på mange kunstfærdige måder. Læsødragtens store, hvide hovedklæde (fig. 2) er bundet på en måde, som vi kender fra middelalderen. Ja selv det gamle navn hviv er bevaret. I den dramatiske folkevise „Roselil mø" lukker hr. Peders søster sin bror inde sammen med Roselil, for at han skal forføre hende, og siger bagefter skadefro til Roselil:

„Her haver Du lærred, her haver Du lin,
sæt på Dig hviv kær broderkone min."

Den skik, at gifte kvinder dækkede håret til, har holdt sig hos bønderne helt op til vor tid. I mange tilfælde klippede den unge kone sit hår af, fra nu af var det jo kun til besvær.

Fig. 2. Den gifte kone skjulte sit hår under en hue eller et tørklæde. Læsøkvindernes store kunstfærdigt opsatte hovedklæde bærer endnu spor af middelalderlig dragtskik.
Gammelt fotografi.

Hue. I senmiddelalder og renaissance begyndte kvinderne at bære huer af forskellige former. (Man har dog allerede fra jernalderen kendt former, der meget ligner danske almuehuer). I løbet af 1700-årene gik huen af mode i overklassen, men bønderkvinderne holdt fast ved den lige til folkedragtens ophør. Ja, til sidst blev den næsten et kendetegn for landalmuen. „Tidligere hilste jeg på alle kvinder, som gik med hat" sagde en gammel mand „for så vidste jeg, at de var *damer*, men nu render de jo med hat allesammen, så nu gider jeg ikke hilse mere."

Det er ikke så mærkeligt, at huen blev en så vigtig del af dragten, for den markerede mange forskellige ting: Den viste forskellen mellem gift og ugift, mellem ung og gammel, mellem rig og fattig, og det var først og fremmest huen, der angav forskellighederne i egnsdragterne. Den gifte kones hue var af sort fløjl med guldknipling eller guldgalon. Den ugifte havde hvid hue, senere lyse, brogede farver. Der skete nemlig det, at pigerne i tidens løb også begyndte at bære hue. Den gifte kvindes sociale stilling var jo så langt bedre end den ugiftes, så det har måske været fristende for en ældre pebermø at trøste sig med sine lykkeligere medsøstres attribut – huen. Men den specielle sorte konehue med guldgalonen vovede ingen ugift at bære. Den var ægtehustruens hæderstegn. På bryllupsaftenen tog faderen pigehuen af brudens hoved med ordene: „Den hvide hue har du båret for mig som ærlig datter", og brudgommen satte konehuen på hende, idet han sagde: „Den sorte hue skal du bære for mig som ærlig hustru".

I tidens løb blev huerne påvirket af de mange forskellige kappeformer, som dukkede op i overklassen fra 1830'erne, og der opstod meget særprægede blandingsformer (fig. 4).

Andre hovedtøjer. Fine damer var meget bange for at blive solbrændte, det ansås for ufint. Også bønderkvinderne søgte så godt,

---

Fig. 3. Huen blev i tidens løb den vigtigste del af en bondekvindes påklædning. På dens farve og form kunne man se, hvor i landet hun hørte hjemme, om hun var gift eller ugift, ung eller gammel, rig eller fattig.

Maleri i Nationalmuseets 3. afdeling forestillende Amagerpigen „pene Grit", smukke Grete.

de kunne at værge sig mod den upassende brune hud. Det kunne gøres på flere måder. Man kunne f. eks. bruge et øjneklæde af hvidt, stivet lærred (fig. 5). Det blev lagt ovenpå huen og trukket godt ned over øjnene. Klædet skulle være så stift som et bræt, enderne skulle krølle op forneden ligesom væderhorn, eller de kunne hefte op med knappenåle. Solhatten var et rektangulært papstykke malet med brogede farver og med bindebændler i hjørnerne. I landsbyen Flemløse på Fyn var der en hel fabrikation af disse solhatte, som de unge mænd købte som foræring til den udkårne. På Fanø brugte man et par strude, en sort klædesmaske bestående af to halvdele (fig. 6). Øjneklædet har været kendt fra 1600-årene og ses f. eks. på mange hollandske malerier. Strudene går tilbage til middelalderen. Fornemme damer og herrer bar masker for ansigtet, når de ville beskytte ansigtshuden mod vejrliget på rejser etc., eller når de var ude på galante eventyr og ønskede at være incognito. Den yngste form for beskyttelse mod solen er helgolænderen, en kyse af vaskestof med stor skygge stivet af med virer (fig. 7). Formen bruges endnu til småbørn.

I Ringkøbing amt brugte kvinderne et hovedtøj, hvis mage ikke findes andre steder i landet: en høj, sort filthat sat ovenpå en hvid vingekappe (fig. 8).

Hel kjole. En bondekones fornemste dragt var den sorte kjole. Hun fik den til sin konfirmation eller sit bryllup, og da den kun blev brugt til meget højtidelige lejligheder som bryllup, altergang og begravelse, holdt den som regel livet ud (fig. 9).

Den hele kjortel finder vi allerede i middelalderen, og på kalkmalerier fra 1400-årene kan vi undertiden se almuekvinder i sådanne hele kjortler (fig. 10). Endnu i 16–1700-årene var kjolerne næsten udelukkende sorte. Det er kun sjældent, at man i gamle skifteprotokoller finder røde, blå eller brune farver omtalt. Først på empiretiden begyndte kulørte kjoler at blive mere almindelige, og lidt ind i 1800-årene var hvergarnskjoler i forskellige farver og mønstre meget mo-

---

Fig. 4. De fine kapper pyntet med blonder og flæser, som blev båret af overklassens damer, smittede af på bondedragten, så der opstod mange forskellige typer af kyser og kapper.

Tegning af H. J. Hammer. Den kgl. Kobberstiksamling.

derne. Det hænger sammen med, at man nu begyndte at bruge den hele kjole på en lidt anden måde end før. Tidligere var den sorte kjole kun brugt ved de allerstørste højtider og kirkelige fester. Men nu begyndte man at bære brogede kjoler ved mere almindelige fester, ja sågar til almindelig søndagsbrug.

Velhavende gårdmandskoner kunne have mængder af kjoler hængende, enten fra udstyret eller anskaffet efterhånden, ofte to–tre stykker om året. En pige eller kone gik nødigt til kirke to søndage i træk i samme kjole. – De unge kunne dog klare sig ved at låne hos hinanden. Men til kildemarkederne hørte der nødvendigvis en helt ny kjole, og landsbyens sypige havde lynende travlt med at få alle de mange „kildekjoler" færdige i rette tid. Ved store bryllupper, der kunne vare tre, fire, undertiden fem dage måtte bruden have en ny kjole på hver dag. Endnu langt ind i vort århundrede eksisterede begrebet andendagskjolen som en uundværlig del af brudens udstyr.

Ærmetrøje, er en mode fra 1600-årene. Til jagt og ridning var den korte kofte eller trøje mere praktisk end en hel kjole. Men den blev ikke alene brugt af fornemme damer, også værdige borgermadammer, der såvist aldrig havde siddet på en hesteryg, begyndte at gå med trøje, og den blev snart deres mest elskede klædningsstykke. Efterhånden sank den ned til også at blive almuens påklædning (fig. 11).

I 1700-årene havde selv bøndernes ærmetrøjer fiskebensstivere i foeret og fortil to brede blanchetter af jern „for at give fruentimret et stivt udseende" som en samtidig forfatter udtrykker det. Trøjens skød nåede oprindelig til hofterne, senere blev det kortere og undertiden flasket, dvs. opslidset. I Holbergs komedie „Den politiske kandestøber" siger Henrik om Gedske at: „Mutter er en gudfrygtig, gammeldags kone, der hellere lod sit liv end lagde sin flaskede trøje af". Holberg havde et skarpt blik for gamle folks konservatisme vedrørende klædedragten.

Trøjen kunne snøres, knappes eller hægtes sammen fortil. Eller man kunne „nåle sig" dvs. fæste trøjen sammen med knappenåle. Det har man øjensynligt gjort allerede i 1500-årene. I hvert fald hedder det i et gammelt håndskrift, at det ikke ansås for god tone at tage knappenåle af pigernes trøjer og stikke dem i bagen.

Livstykke. Et ærmeløst snøreliv, senere også kaldet bul kendes fra

Fig. 5. Unge bondepiger var bange for at blive solbrændte. Derfor beskyttede de ansigtshuden med et „øjneklæde" af hvidt, stivet lærred.
Udsnit af maleri af J. Roed. Statens Museum for Kunst.

senmiddelalderlig dragtskik. Det blev først og fremmest båret af tjenestefolk som en bekvem arbejdsdragt, eller af fornemme damer som en slags negligé under en løsthængende slåbrok eller trøje. Også danske bønderkvinder har båret livstykke under en ærmetrøje. Det er f. eks. bevaret på Læsø helt op i 1900-årene. Men de fleste steder blev livstykket i tidens løb en selvstændig dragt. Det ser ud til, at bønderne først har optaget denne mode efter midten af 1700-årene. Det er først fra denne tid, at livstykket – eller bullen, som den nu ofte kaldes – bliver mere almindelig i skiftefortegnelserne.

Man er tilbøjelig til i vore dage at betragte livstykke med en strikket nattrøje under som typisk dansk folkedragt. Det er kun rigtigt med modifikationer. Livstykke (og nattrøje) var arbejdsdragt (fig. 12), sådan som det også havde været i middelalderen, og det var kun unge piger eller fattigfolk, der også brugte det som stadsdragt. I livstykkets sidste periode vendte det tilbage til sit udgangspunkt og blev igen underdragt.

Nattrøje. Man kunne bære livstykket direkte over særken. Det hed at smide sig bararmet, eller man kunne tage en nattrøje under livstykket (fig. 13).

Nattrøjen er overklassemode fra 1600-årene og brugtes både af herrer og damer. Da kong Karl I af England blev halshugget i 1649, var han iført en strikket og broderet silketrøje, som eksisterer endnu. Strikkemønstret i kong Karls trøje er nøjagtigt det samme som det, vi finder på utallige danske kvindenattrøjer fra 17- og 1800-årene.

Ordet nattrøje skal ikke tages for bogstaveligt. Den var tværtimod dagtøj, selv om man nok kunne tage den på i sengen, når det var meget koldt. Betegnelsen betyder formodentlig kun, at klædningsstykket oprindelig var en underdragt. Adskillelsen mellem ydertøj, undertøj og nattøj dengang var ikke så skarp som nu.

Flere steder i landet havde man røde, grønne og blå nattrøjer, men farverne brugtes ikke i flæng. Man gik med rød trøje og skørt til pinse og om sommeren, grønt til påske og om foråret og blåt til jul

---

Fig. 6. Når Fanøpigerne gik på markarbejde tog de „et par strude" på som værn mod solen. Strudene var en sort klædes maske, der kun lod øjnene fri.
Maleri af J. Exner 1899.

og om vinteren. Skikken synes ikke at være særlig gammel, men det har ikke været muligt at opklare, hvorfra den stammer.

I stedet for en hel nattrøje, kunne man nøjes med at sy et par strikkede ærmer i livstykket. Nattrøjen har gennemgået den samme udvikling som livstykket. Også den endte som undertrøje.

Skørt. Man kan undertiden finde gamle afbildninger, der viser at danske bondekvinder har brugt åbent skørt, dvs. et stykke tøj, der blot er svøbt om livet, ikke syet sammen. Et sådant helt utildannet tøjstykke hører til den mest primitive dragttype og kendes f. eks. fra de tre tusind år gamle bronzealderdragter. Man kunne efter behag bruge tøjstykket som hovedklæde, kappe, skørt eller forklæde.

De ældste bevarede skørter her i landet er fra slutningen af 1700-årene og de er alle sammensyede. Slidsen er anbragt midt forpå. Først et stykke ind i 1800-årene blev slidsen flyttet til venstre side. I højre side sad en anden slids, hvorigennem man kunne nå ind til en taske eller lomme, som var bundet om livet under skørtet. Det er en skik, der går tilbage til middelalderlig dragtmode. Skørtets forbredde var ofte af billigt stof. Dette snyderi skjultes af forklædet, som man altid bar.

Stadsskørterne var fint læggede eller plisserede. Kunsten at plissere går helt tilbage til vikingetiden. I senere perioder foregik plisseringen på følgende måde: Man riede omhyggeligt hver fold i hånden, og når man havde bagt brød, lagde man de varme brød ovenpå skørtet, så dampen slog ned i stoffet. Fugtigheden og vægten af brødet fikserede folderne. På Fanø kunne man mod en betaling af ti øre få lov til at lægge sine omhyggeligt sammenrullede skørter ind i den varme bageovn efter at brødene var taget ud.

Adskillige steder i landet brugte kvinderne trappeskørter dvs. flere skørter oven på hinanden, aftagende i længde udefter. Skikken kan følges helt tilbage til vikingetid. Ifølge gamle beretninger brugte Amagerinderne elleve-tolv trappeskørter oven på hinanden, det inderste af pelsværk. Årsagen til de mange skørter må dels søges i den

Fig. 7. „Helgolænderen" er et kyseformet hovedtøj afstivet med virer. Det brugtes af bønderkoner i 1800-årene og anvendes den dag i dag til småbørn. Maleri af C. Bloch 1895.

omstændighed, at kvinderne ikke brugte benklæder og man derfor trængte til noget varmt om benene, dels at det ansås for smukt at „fylde i klæderne". Ved midten af 17- og 1800-årene måtte de mange skørter gøre det ud for krinoline, som i begge perioder var moderne i de højere klasser.

Fannikkerne bevarede længe moden med de mange skørter. Når en lille pige skulle begynde skolen og for første gang var i fuld Fanødragt, stod moderen i døren og sagde: „no ska Do wisp". Pigebarnet skulle lære at bevæge hofterne på en bestemt måde, så de mange skørter svingede elegant og ikke slaskede om benene. (Den samme bevægelse kan iagttages hos engelske marinere, som undertiden har besvær med at få deres meget vide bukseben til at svinge i den rigtige takt).

Forklæde. Bønderkvinderne brugte forklæde både til arbejde og fest. Det var en uundværlig del af påklædningen, og man lagde megen vægt på, at det var fint og rent. „Forklædeløs hedder vor tøs" sagde man om en sjuske.

Forklædet er et ældgammelt klædningsstykke i slægt med det åbne skørt, kappen og tørklædet. Det kendes fra yngre jernalder i Finland og nævnes på Island i 900-årene. (Bøndernes forklæder behøver dog ikke at have en ubrudt forbindelse så langt tilbage som til forhistorisk tid. En så enkel dragttype kan meget vel være opstået på andre tidspunkter).

Den enkleste form for forklæde var simpelthen at binde en sæk eller lignende om livet. På et kalkmaleri fra Tuse kirke omkring 1450 ser man en anden primitiv form: et stykke stof hængt over et bælte eller en snor om livet (fig. 14).

Efter kalkmalerierne at dømme har forklædet i middelalderen først og fremmest været arbejdsdragt for jævne folk, men på renaissancetiden blev det optaget i fornemme damers festdragt. Formaverne, som de kaldtes kunne være meget kostbare, broderet med perler og ædelstene. Bøndernes daglige forklæder var af lærred eller uldstof, til fest var de af mønstret hvergarn, silke eller andet købetøj.

Fig. 8. I Ringkøbing og Thisted amter har kvinderne brugt en meget karakteristisk høj, sort filthat anbragt ovenpå den hvide hue.
F. C. Lund: Danske Nationaldragter.

Der hørte bestemte forklæder til snart sagt alle tænkelige lejligheder. En velhavende Amagerkone måtte f. eks. have elleve forskellige stadsforklæder for at kunne være korrekt påklædt ved enhver anledning.

Der knytter sig en mængde magiske forestillinger og overtro til forklædet. Endnu helt op til vor tid blev pigerne drillet med at de ville få en fordrukken mand, hvis de gjorde deres forklæde vådt under storvasken. Blev en gravid kvinde overfaldet af en varulv, som ville æde hendes foster, behøvede hun blot at slå efter udyret med sit forklæde, så blev det bange og løb bort. Stod en gravid kvinde fadder, måtte hun sørge for at have to forklæder på, ellers døde et af børnene.

Tørklæde. Halsklædet er ikke særlig gammelt i folkedragten. Det ser ud til, at det først er kommet i brug ved midten af 1700-årene. I overklassen har man kendt det hundrede år tidligere. Men til gengæld blev det hurtigt en uundværlig del af påklædningen. Kun kvinderne på Horneland på Fyn holdt længe fast ved den gamle skik at gå uden halsklæde. Men de blev da også anset for „gale mennesker", fordi deres solbrændte halse ragede op over dragtens udskæring uden det dækkende tørklæde.

Tørklædets firkantede, usyede form er tidløs. Men enkelte steder i landet fandt man efterhånden på at sy nakkelæggene fast, som f. eks. på Hedeboernes skaderede og Amagernes kralevippetørklæde.

De daglige tørklæder var enkle, glatte eller ternede, af lærred eller bomuld (fig. 15). Om vinteren kunne de være af uld for varmens skyld. Til fest brugte man silketørklæder, ofte med broderi i hjørnet. Man kunne sy den ene trekant i glædesfarver: rødt og gult, og den anden trekant i sørgefarver: blåt, hvidt, grønt. Så kunne man nøjes med eet tørklæde og behøvede blot at vende den side frem, som passede til lejligheden. Der blev efterhånden drevet stor luksus med tørklæderne. Mange steder var det skik, at man skulle have et nyt tørklæde på, hver gang man skulle til fest. Kunne man ikke klare det, måtte man pænt blive hjemme. En velhavende gårdmandskone kunne have op til hundrede tørklæder varierende fra store, uldne sjaler til små, kokette silkeklude. Kom der fremmede til gården, tog hun dem med op i storstuen og viste med tavs stolthed sin skat frem for de beundrende gæster.

Sømændene tog silketørklæder med hjem til koner og kærester fra

Fig. 9. En almuekvindes fornemste klædningsstykke var den sorte kjole. Hun fik den til sin konfirmation eller til sit bryllup, og den holdt som regel livet ud. Maleri af C. Dalsgaard 1859.

fremmede lande, man kunne købe dem hos de omvandrende bissekræmmere og i boderne på de store markeder, og de blev smuglet over grænsen „nede fra det Tyske".

Overtøj. I gammel tid var det enhver fars pligt at give sin datter en sort kåbe eller kappe i bryllupsgave. Den var hædersdragten for danekvinden dvs. den ærbare, gifte kone. Kåben var kostbar, men nyttig, den var lang og tyk og varmede godt en kold vinterdag. Og da det en tid lang blev skik, at bære kåben over hovedet, kunne man uset tage sig en lur under den i kirken, når gudstjenesten blev altfor lang og trættende. Men naturligvis vakte det stor forargelse hos præsterne.

Kappen eller kåben er kendt fra oldtidens klædedragt. Den hører også til de usyede klædningsstykker ligesom tørklædet, forklædet og det åbne skørt. I middelalderen skulle kåben være lang, men på renaissancetiden kom en kort kappe på mode i Spanien. Damerne og herrerne ved det danske hof indførte den nye mode, men det skete ikke uden protest, hvilket er meget forståeligt, da kort kåbe hidtil havde været et kendetegn for skøger. Men efterhånden fulgte dog også andre befolkningsklasser parolen fra hoffet, og i 1700-årene gik selv bondekoner i kort kåbe (fig. 16).

De gamle, sorte kåber havde været af vadmel eller klæde. De korte var af silke, ulddamask eller kattun med skindkant i halsen og uldent foer.

I 1800-årene brugte rige gårdmandskoner en uhyre stor og tung chenille med mange skulderslag, det ene kortere end det andet. Havde man ikke råd til en dyr kåbe eller chenille, måtte man nøjes med et uldent sjal. Det blev det mest brugte overtøj, da kåben gik af mode i begyndelsen af 1800-årene. Sjalet kunne være ensfarvet, ternet, stribet eller broderet i glædes- eller sørgefarver. De uhyre kostbare ægte sjaler fra provinsen Kashmir i Indien blev efterlignet i fabrikker i Tyskland, England og Frankrig. Og ligesom en pige tidligere skulle have en sort kåbe til sit bryllup, skulle hun nu have et fransk sjal til sin konfirmation. Der var dog adskillige bønder, som ikke engang havde

---

Fig. 10. Den hele, sorte kjole, som ses på fig. 9 går i sin type helt tilbage til middelalderlig dragtskik. Et kalkmaleri fra Åstrup kirke, 1400-årene, viser en kvinde i hel kjole og forklæde.

råd til det, men nøjedes med et lagen eller hestedækken om skuldrene, eller de slog simpelthen det yderste af deres mange skørter op over hovedet.

Undertøj. Det ser ud til, at man mange steder endnu langt op i tiden har båret ydertøjet direkte på kroppen. Dette er sikkert et ældgammelt træk. Der var ingen skarp forskel mellem yder- og undertøj. Middelalderens særk må nærmest regnes for en underkjortel og i slavisk område, og i Balkanlandene er særken endnu i dag yderdragt. Der nævnes kun meget få særke i skifter efter bønder i 1600-årene. Først efter midten af det følgende århundrede begynder antallet af særke at vokse, men det var dog langtfra alle kvinder, der ejede en særk, især ikke i Jylland. Her var særken en sjældenhed helt op til 1820'erne. Det er ikke så mærkeligt, når man ved, at hele middelalderen igennem og langt op i 1500-årene var undertøj af linned en kostbar sjældenhed, selv hos overklassen, og fornemme damer måtte blive i sengen, mens deres eneste særk blev vasket.

Ordet serkr kendes fra oldnordisk og brugtes både af mænd og kvinder. En bondekone havde en særk inderst på kroppen, desuden diverse underskørter, men ingen benklæder. I dansk folkedragt kender vi tre forskellige typer af særke. 1) helskåren særk, der regnes for den ældste type. 2) overdelsærk, der er delt i livet, og hvis øverste del er af finere stof end nederdelen. 3) ærmeløs særk, hvis øverste del kun består af seler. Til denne type brugtes ofte en oplod dvs. en særkoverdel med ærmer. Ligesom den helskårne særk er dette klædningsstykke af ældgammel type og kendes fra mange forskellige områder. Man kunne også tage oplodden ovenpå en ærmesærk for at skjule, at denne ikke var helt ren. Især i Nordsjælland, på Hedeboegnen og på Falster var særkene ofte pragtfuldt broderet, de ældste, vi har er fra slutningen af 1700-årene. Jyske særke er derimod aldrig broderede. Her brugte man ofte uldne særke, især om vinteren.

Ved hårdt arbejde, f. eks. i høsten, kunne kvinderne nøjes med skørt

---

Fig. 11. En meget almindelig påklædning blandt almuen var ærmetrøjen med skød. Den stammer oprindelig fra 1600-årene, da overklassens damer brugte skødetrøje til ridning.

Kalkstensfigur fra Bursø hospital, Lolland 1709. Nationalmuseet.

og særk, undertiden med et livstykke over særken. Det hed „at smide sig bararmet" og regnedes ikke for nogen passende påklædning, når det drejede sig om mere ceremonielle lejligheder.

Man har ikke i ældre tid kendt til egentlige underskørter, men brugte simpelthen gamle, slidte yderskørter. Først omkring 1860'erne begyndte man at sy specielle underskørter, kun beregnet til dette formål. De var af vadmel med en broget stribebort forneden. Der skulle helst være noget rødt i borten. Rødt, uldent underskørt ansås for et ufejlbarligt middel mod gigt, og endnu langt op i dette århundrede skulle den strikkede uldklokke helst være rød.

På krinolinetiden i midten af 1800-årene klarede bondekonerne sig med en mængde underskørter, som skulle gøre det ud for krinolinestellet (fig. 17). Der var dog enkelte, meget modebevidste bondepiger, der gik med krinoline. Undertiden måtte de tage krinolinen af og gemme den under en busk, før de vovede sig hjem til mor og far. På Randersegnen brugte man kostbare, brogede silkebrokades underskørter, der kom til syne, når man løftede kjolen højt i vejret.

Fodtøj. Kvinderne gik til daglig med træsko eller trætøfler; ved festlige lejligheder bar de lædersko med sølvspænder. En pige fik et par sko til sin konfirmation eller til sit bryllup, og de måtte så holde livet ud. Men man sparede også på dem. Når man skulle til staden, i kirke eller til dans gik man med skoene i hænderne og tog dem først på, når man nåede frem.

Strømperne var altid blå eller sorte, hjemmestrikkede, uldne. Om sommeren gik man barbenet eller med stunthoser, dvs. fodløse strømper, som kan spores tilbage til forhistorisk tid.

Fig. 12. Den almindelige arbejdsdragt bestod af et ærmeløst livstykke og særkeærmer. At gå i særkeærmer hed „at smide sig bararmet" og det, hvad enten ærmerne var lange eller korte.

Udsnit af maleri af F. Vermehren 1852. Statens Museum for Kunst.

Mandsdragten

Mandsdragten er som før nævnt langt mindre egnspræget end kvindedragten. Den bestod af følgende dele: hovedtøj, kofte, kjortel eller kjol, trøje, vest, bukser, undertøj, overtøj, fodtøj.

Frisure, hovedtøj. På renaissancetiden har bønderne, ligesom overklassens mænd båret kort hår og skæg (fig. 18). Også parykmoden i 16–1700-årene smittede af på bønderne, der nu begyndte at bære håret langt. Paryk har de dog aldrig brugt. Det var netop et kendetegn for bondestanden. Når der i retsprotokoller står, at manden mødte i „eget hår", vidste man, at det var en bonde. Det lange hår var dog en upraktisk mode, der gik let utøj i det, hvis det ikke blev kæmmet hver dag, og mødrene måtte passe på, at drengene ikke snød for kæmningen. Det var holstenske kræmmere, der i slutningen af 1700-årene indførte det kortklippede hår hos fynske bønder – til stor forargelse for den ældre generation. Furboerne holdt længst fast ved det lange hår: „Tror du, Vorherre har givet os langt hår, for at vi skal klippe det af?", sagde de. – De betænkte sig dog ikke på at rage skægget af.

Hat. „Hatten" var forbeholdt gifte mænd, unge måtte nøjes med andre former for hovedtøj. På renaissancetiden bar bønderne den samme slags høje, spidse filthatte, som også var i brug i andre samfundsklasser (se fig. 18). Derpå fulgte trediveårskrigens bredskyggede sorte hatte, som holdt sig hos bønderne helt op til omkring 1800. (se fig. 15). Skyggen kunne bindes op med snore i pullen og heri kunne man fæste apotekerflasker, lys og andre skøre sager, som man havde købt i staden. Inden i pullen lå den fedtede tegnebog – og måske et brev, som skulle besørges til præsten. Det hændte ikke sjældent, at den Guds mand måtte vente i ugevis på sin post.

Fra begyndelsen af 1800-årene blev den høje hat moderne, også blandt bønderne (fig. 19). Selv smådrenge blev konfirmeret med kakkelovnsrør som hatten for spøg kaldtes.

Fig. 13. Den strikkede trøje „nattrøjen" som den kaldtes, kunne være rød, blå eller grøn. Enkelte steder i landet brugte man rød trøje om sommeren, blå om vinteren og grøn om foråret. Det er ikke lykkedes at finde oprindelsen til dette farveritual.

Udsnit af maleri af J. Th. Lundbye 1841. Statens Museum for Kunst.

Andre hovedtøjer. Langt ældre end hatten er hætslaget (se fig. 19). Det går tilbage til forhistorisk tid. I sin primitive form – en sæk over hovedet – er det kendt i mange lande. I det gamle Rom var det slavernes klædedragt, men i middelalderen blev det optaget af unge modeherrer, som draperede og arrangerede det til et meget elegant hovedtøj. Formen var dog stadig den samme, en tætsluttende hætte med skulderslag og en lang hale, struden. Vi kender fra skoletiden historien om dronning Margrete, som lod den fangne kong Albrecht af Sverige ride gennem Københavns gader med en femten alen lang strud efter sig.

Bønderne har bevaret hætslaget lige til begyndelsen af det tyvende århundrede. De brugte det uden strud, men som regel med en hat ovenpå. I anden verdenskrig fik hætslaget en renaissance under navn af pipaluk. Det var en varm og praktisk påklædning om vinteren og i dårligt vejr.

Til daglig gik både unge og gamle mænd med en strikket nathue (fig. 20). Dens type er gammel, den findes på adskillige kalkmalerier fra middelalderen. Men i sin mest kendte udformning: en rød, strikket hue, er den ikke ældre end 1800-årene. Vore dages nissedragt, som vi kender den fra postkort og fra stormagasinernes juleudstillinger, er simpelt hen bondens daglige dragt fra 1800-årenes begyndelse: rød, strikket hue, grå vadmels kofte og knæbukser, grå uldstrømper og træsko.

Det hænder, at gamle klædningsstykker får kultisk betydning. Vi så det med forklædet, og det samme gælder nathuen. Brudgommen satte sin hue på brudens hoved som tegn på, at hun fra nu af skulle være ham underdanig. Andre steder skulle manden bære sin hue på hovedet så længe hans kone lå i barselseng etc.

Et andet, meget yndet hovedtøj var den skindfoerede kabuds (fig. 21), der kunne slås ned om ørene, når det var koldt. Typen går tilbage til ungrenaissancen og bruges endnu den dag i dag.

Fig. 14. Oprindelig bestod forklædet blot af et stykke stof, knyttet eller bundet om livet. Billedet viser en kvinde, som prøver at skræmme Fanden væk fra smørkærningen ved at vise ham sin bare bag.
Kalkmaleri i Tuse kirke.

I 1800-årene var kasketten med puld af klæde og skygge af voksdug eller læder almindelig, især for yngre personer (fig. 22).

Kofte, kjortel, kjol. „Bonden i sin kofte grå" er en betegnelse, som vi f. eks. kender fra middelalderlige folkeviser. På kalkmalerier og andre afbildninger ser vi, at jævne folk var klædt i kort kofte til at trække over hovedet, ismugsklæder og lange bukser (se fig. 18), en dragt, der har sin oprindelse i forhistorisk tid, og som er bevaret i færøsk fiskerdragt helt til nutiden. Koften holdt sig som arbejdsdragt i henved fem hundrede år, men naturligvis forandredes snittet i tidens løb.

I 1600-årene skabtes der i de højere stænder den tredeling af mandsdragten i kjortel/trøje, vest og bukser, som bruges endnu den dag i dag. Også bønderne optog tredelingen. Kjortlen eller kjol'en, som den kaldtes i 1700-årene var ret lang, enradet, kraveløs med store ærmeopslag og lommeklapper. Stoffet var vadmel, oftest brunt, blåt eller rødt med mange sølvknapper (fig. 23). Kjortel var fineste stads, den brugtes almindeligvis kun af ældre og gifte folk. De fleste fik kjortel til deres bryllup, undertiden dog allerede ved konfirmationen.

Trøjen var i 1700-årene ret lang, enradet og uden krave, senere blev den toradet og fik krave. I århundredets sidste del kom en kort stumptrøje frem (fig. 24). Den havde dog været i brug blandt søfolk og fiskere i langt tidligere tid. Stoffet var vadmel, hvergarn eller skind og blåt ansås for den fineste farve. Trøjen var fortrinsvis den unge mands påklædning.

Vest, brystdug. Vesten var oprindelig lang, enradet, kraveløs. I 1700-årene havde den ofte ærmer. Først i slutningen af 1700-årene blev vest – og trøje – toradet og fik en lille, opstående krave. Den kunne knappes til to sider, så man altid kunne vende den pæneste frem. Ryggen var af samme stof som forstykkerne, først noget ind i 1800-årene begyndte man at sætte en ryg af billigt tøj i vesten

---

Fig. 15. Tørklædet blev efterhånden en uundværlig del af påklædningen. Det kunne anbringes på forskellig måde, og farverne vekslede efter lejligheden: rødt-gult til glæde, blåt-grønt-lilla til sorg.
Maleri af J. Senn ca. 1800.

(fig. 25). De gamle sagde om en mand med sådan en nymodens vest, at „han havde Guds velsignelse forpå og Gud bedre det bagpå".

Brystdugens snit kan ikke skelnes fra vestens. Men den havde ikke ærmer. Den var oprindelig et meget fornemt klædningsstykke syet af kostbart stof. Men efterhånden sank den ned til at blive daglig vinterdragt. „Når man hører kukkeren første gang, er det tid at lægge sin brysten" sagde man på Ærø. Både den og vesten kunne bruges som en slags hjemmedragt. I Jylland gik brystdugen af mode i 1700-årene og erstattedes af vesten. Andre steder i landet holdt den sig endnu i hundrede år.

Bukser. På middelalderlige kalkmalerier og på Ulfeldts jordebog fra 1500-årene bærer bønderne lange bukser. Helt tilbage til jernalderen har man her i Norden brugt lange bukser. Det samme gælder for persere, meder, skyther og germanere. I Rom var bukser ikke kendt, og man kaldte de barbariske folk uden for rigets grænser for bracatæ nationes, dvs. de bukseklædte folkeslag. Halvlange, vide bukser er kendt fra vikingetiden og brugtes af søfolk og fiskere langs hele atlanterhavskysten fra Spanien og Portugal til Den botniske Bugt. Her til lands kaldtes denne slags bukser for sussebukser, stormbukser eller rælebukser (se fig. 25).

Lige fra renaissancen og til den franske revolution gik alle mænd med korte knæbukser. Kun fiskere og søfolk beholdt de lange bukser, som de havde brugt fra jernalderen. Under revolutionen optog et politisk parti denne dragt som en slags uniform. De fik navnet les sans culottes, dvs. de uden knæbukser. Inden længe blev de lange bukser, pantalons, mode selv i de højeste kredse og nåede langt om længe ud til bønderne (se fig. 22).

Bøndernes knæbukser var af hvidt vadmel eller skind, i Jylland brugte man brune eller blå bukser af Manchesterfløjl. De hvide skindbukser kunne om vinteren have benfoer af vadmel for varmens skyld og broderi og sølvknapper til stads. De ældste eksisterende

---

Fig. 16. Også den korte kåbe stammer fra overklassens mode. Den var det mest brugte overstykke hele 1700-årene igennem, indtil den blev afløst af sjalet eller forskellige former for ærmekåber.

Akvarel af C. Dalsgaard 1857. Den kgl. Kobberstiksamling.

knæbukser fra 1700-årene har bred klap, på empiretiden blev klappen smal og i 1840'rne når den igen næsten helt ud til sidesømmene.

Overtøj. Unge mænd brugte ikke overtøj, det blev anset for umandigt og blev overladt til ældre og skrøbelige personer. Når det var koldt, nøjedes man med at tage flere veste og trøjer ovenpå hinanden.

Af egentligt overtøj havde man pelse af lamme- eller fåreskind med det lådne indad. 1700-årenes kjortel regnedes også for en slags overtøj. Velhavende gårdmænd havde fra 1830'rne en chenille, en stor, tung kåbe af vadmel eller klæde med mange skulderslag.

Undertøj. Som undertøj brugte man kun en skjorte, og selv den var endnu i 1600-årene temmelig sjælden. En polsk rejsende, som i 1659 besøgte Danmark konstaterede med forbavselse, at folk lå nøgne om natten. De forklarede ham, at det var for at spare på tøjet og forhindre at lopper og andet utøj kom med i sengen. Allerede fra oldtiden kender vi ordet skjorte, et klædningsstykke, der svarer til kjortlen. Den kunne være af uldent stof, og endnu i vor tid har uldne skjorter været brugt i Jylland. En skjorte bestod af femten dele og skulle kunne klippes af et stykke stof, uden at en trævl gik til spilde. Broderede skjorter findes kun på Øerne. De smukkeste er fra Hedeboegnen og Nordsjælland. Den forlovede unge pige skulle sy sin kærestes brudgomsskjorte. Han bar den første gang på bryllupsdagen, og ofte fulgte den ham i graven.

Underbukser forekommer kun sjældent i skifterne. I sen tid var hvide vadmels underbukser det mest brugte. Fint, snehvidt vadmels undertøj kunne mange steder bruges som eneste arbejdsdragt.

Fodtøj. Træsko var den almindeligste fodbeklædning. De kendes fra romersk oldtid og forekommer i danske jernalderfund. Så godt som alle gik med træsko, og når folk i købstaden spadserede på stenbroen, gjorde det sådan et spektakel, at den ene ikke kunne høre, hvad den anden sagde, fortæller en rejsende udlænding.

Fig. 17. I stedet for krinoline brugte bønderkvinderne en mængde underskørter. Det var som oftest ældre yderskørter, der blev degraderet til undertøj. Man har beretninger om, at kvinderne kunne have 11–12 skørter ovenpå hinanden.

Tegning af P. J. Larsen 1851. Den kgl. Kobberstiksamling.

Til stads havde mændene sko med metalspænder, og nogle få velhavere havde støvler (se fig. 23). Det var ikke mange, der nogensinde opnåede at eje et par støvler. De fleste måtte låne sig frem, når de f. eks. skulle til bryllup, hvor støvler var obligatoriske. Det var ikke sjældent, at der i en landsby kun fandtes eet par støvler, som gik på omgang blandt mændene.

Strømperne var uldne, hjemmestrikkede, grå til hverdag, hvide til stads med elegant mønsterstrikket svikkel. På fig. 26 ses fodløse strømper, stunthoser. Typen kendes fra middelalderlige kalkmalerier og går sandsynligvis tilbage til forhistorisk tid. Stunthoserne har holdt sig lige til vore dage, og mangen en nulevende vestjysk bonde har båret stunthoser som barn. De kunne have en rem, fessel, under svangen og en strop omkring anden tå.

Uldent og linned

Man er tilbøjelig til at mene, at bøndernes vilkår var idel elendighed før landboreformerne i slutningen af 1700-årene. Og ofte var det rigtigt nok. En dårlig fæstegård, en ond herremand eller ridefoged kunne nok gøre livet surt for fæstebonden og hans familie. Men det var dog ikke lige galt overalt og til alle tider. I opgangsperioder kunne en dygtig bonde nok samle noget sammen på kistebunden, og en flittig husmor kunne skaffe et solidt forråd af uldent og linned til familiens påklædning, til hjemmets forbrug, til tjenestefolkenes løn og til døtrenes udstyr. Men det var kun få steder i landet, at kvinderne arbejdede med salg for øje.

Vore ældste forfædre har utvivlsomt klædt sig i skind, som de flåede af dræbte dyr og svøbte om kroppen. Helt op til folkedragtens sidste periode var skind meget brugt af mænd og kvinder. De bar lammeskindspelse, og kvinderne havde både skørter og livstykker

---

Fig. 18. Bønderne optog renaissancens høje, spidse filthat og brugte den selv ved markarbejde. Det ansås for meget upassende for en mand at vise sig med bart hoved.

Afbildning fra Ulfeldts jordebog 1583.

af lammeskind. Garvet hjorteskind brugtes af mændene både til bukser og trøjer.

Men allerede for tre tusind år siden har man forstået at væve stof og at klippe og sy det. Det viser de berømte bronzealderdragter i Nationalmuseet. Oldtidsdragterne er af vadmel, dvs. uld både i trend og islæt og bønderne har holdt fast ved det som deres vigtigste dragtstof lige til folkedragtens ophør.

Lærred, dvs. hør i trend og islæt, brugtes ikke meget af bønderne før et godt stykke op i 1700-årene, selv om hørren er en gammel kulturplante i Danmark. Men hørren er langt mere besværlig at behandle end ulden, og den vokser ikke i landets mest barske egne. Sengetøjet var af uld eller skind, man sov nøgen i sengen og bar som oftest tøjet direkte på kroppen uden særk eller skjorte under. Efterhånden fik dog selv bønderne større beholdninger af lagner, særke og skjorter af solidt, hjemmevævet lærred. Det gjaldt naturligvis først og fremmest på Øerne og ved Jyllands østkyst, hvor hørren kunne trives. På vestkysten klarede man sig med hølsklær, som de uldne lagner kaldtes og med uldne særke og skjorter. Hølsklær bruges endnu den dag i dag mange steder. De uldne særke og skjorter samt hølsklærne blev vasket forår og efterår – i det vand, hvori fårene blev vasket inden klipningen. Dette vand indeholdt det naturlige fedtstof lanolin, som gør uldstoffet blødt og smidigt, samt urin, som er stærkt desinficerende. Vaskens hovedformål var ikke, som nutildags, at få tøjet snehvidt, men at dræbe utøjet, som var en stor plage.

Det mest særprægede, men også det yngste dragtstof er hvergarnet dvs. hørtrend og ulden islæt. Stoffet dukker først frem omkring midten af 1700-årene, på en tid hvor bøndernes velstand var voksende. Det er i hvergarnet, at vi finder alle de smukke mønstre og farvesammensætninger, som på så afgørende måde giver de danske folkedragter deres karakter.

Fig. 19. I 1800-årene kunne man se bønder med høj hat ovenpå et hætslag af højrødt vadmel. Hætslaget var oprindelig slavernes klædedragt, men blev efterhånden overtaget af fornemme herrer. Det holdt sig hos bønderne langt op i 1800-årene.
Akvarel af C. Dalsgaard 1851. Den kgl. Kobberstiksamling.

E. D.
Nov. 1854

Endelig er der kramtøjet en fællesbetegnelse for de stoffer, som man købte i kramboderne i byen eller hos de omvandrende bissekræmmere. Det var bomuld og silke til tørklæder og forklæder, brokade, silkebånd og kniplinger til huerne.

Enhver veloplært bondekvinde kunne spinde og væve. Det var almindelig skik og brug, at man begyndte på datterens udstyr, når hun var 5–6 år gammel, og naturligvis hjalp hun selv med så snart hun var stor nok til det. Det gjaldt jo om, at hun til sin tid kunne komme standsmæssigt af gårde med mange store kister fulde af uldent og linned – en meget væsentlig del af udstyret. Dette skulle helst ligge færdigt til datterens konfirmation. Efter den skulle der sørges for pynt og stads til pigen, som jo snart var i den giftefærdige alder.

Når pigen blev forlovet, skulle hun brodere sin fæstemands brudgomsskjorte og sin egen brudesærk. Men det var nok ofte det sidste broderi, hun fik udført. Som gift fik hun sjældent tid og ro til det. Broderi er jo en udpræget luksusbeskæftigelse. Det blev hovedsageligt dyrket i de mere velhavende egne af landet og vistnok først og fremmest af velhavende gårdmandsdøtre, dog fandtes der også professionelle broderersker, som havde deres kundekreds blandt egnens beboere. Der eksisterer endnu både i privat eje og på museerne en uvurderlig skat af disse broderier på særke og skjorter, på huer, tørklæder og sengelinned. De hører til det fineste, dansk almuekunst har frembragt.

Farver

Man må ikke tro, at danske bønder til daglig har set så farvestrålende ud som de eksisterende dragter og afbildninger viser. Det er festdragterne, som er bevaret, og som har fristet malerne. Den dan-

---

Fig. 20. Bondemand med rød, strikket nathue, som dog også brugtes om dagen. Denne røde hue, som var bøndernes mest almindelige hovedtøj er bevaret i vore dages nissedragt.

Tegning af J. Th. Lundbye 1847.

ske bonde var til daglig klædt i ufarvet vadmel, det simpleste og billigste materiale, man havde ved hånden. Men hvidt vadmel, der bruges i mark og stald, holder hurtigt op med at være hvidt og betegnelser som: „Bonden i sin kofte grå", „den grå bonde", „ei er vi bønder gæs, fordi vi er grå", etc. viser tydeligt, hvilken farve bondens hvide vadmelsdragt antog i tidens løb. Selvsort vadmel ansås for finere end hvidt. Man sørgede for at have et par sorte får i flokken, og deres uld blev vævet til kvindernes kjoler, trøjer og skørter og til mændenes stadsdragter.

Naturligvis kunne man også farve selv, og mange kvinder var mestre i plantefarvning. På ildstedet stod „den slemme gryde", hvori man opsamlede urin. Det brugtes sammen med indigo til farvning af blåt, der var den mest estimerede farve i 1700-årene. Renaissancetidens yndlingsfarver sort og rødt holdt sig hos bønderne helt op til 1700-årene. På epitafier rundt om i kirkerne kan man se, at sort og hvidt har været borgerkvindernes festpåklædning i 1600-årene, og det har holdt sig i bondepigens brudedragt lige til folkedragtens ophør. Da hvergarnet kommer frem ved midten af 1700-årene påvirker rokokoens lyse og brogede farvesyn også folkedragten. Fra denne tid har vi de mange hvergarnsstoffer med rødt, blåt og grønt som hovedfarver og med mønstre, der i forenklet form gengiver rokokoens og Louis seizetidens blomsterbuketter og planteslyng. I folkedragtens sidste periode blev farverne mørke og dæmpede, igen en følge af indflydelsen fra overklassen, hvor især mandsdragten i 1800-årene blev mørk og ensfarvet. Det betød dog også noget i denne sammenhæng, at det i folkedragtens sidste periode mest var ældre folk, som gik i dragt.

Fig. 21. Renaissancetidens skindkantede kabuds var bøndernes mest yndede vinterhovedtøj. Den bruges endnu den dag i dag i nøjagtig samme form som for 500 år siden.

Tegning af M. Rørbye 1847. Den kgl. Kobberstiksamling.

P. 1.

Folkedragtens ophør

Der er flere forskellige årsager til, at brugen af folkedragt ophørte langt tidligere i Danmark end i det øvrige Skandinavien. Vi ligger nærmere kontinentet, og indflydelser fra de store kulturcentrer nåede hurtigere til Danmark end til afsides egne i Sverige, Norge og Finland.

I ældre tid var bondens husholdning næsten helt selvforsynende. Køb og salg var der ikke meget af, og rede penge var derfor en sjældenhed. Først med landbrugets industrialisering og eksporten til England efter midten af 1800-årene ændredes dette. Da bønderne begyndte at sælge deres produkter i stedet for at bruge det hele selv, fik de rede penge mellem hænderne og derved fik de mulighed for at købe de industrivarer, der fristede i købstadens butikker. Det mere intensivt drevne landbrug lagde mere beslag på kvindernes arbejdskraft, så der blev mindre tid til spinding og vævning. Men folkedragten hører uløseligt sammen med hjemmevævede stoffer. Da bonden blev mere velhavende forandredes hans sociale position og hans selvagtelse voksede. Nu ønskede han også i sin påklædning at stille sig lige med andre samfundsklasser. De forbedrede kommunikationsmidler brød de små bondesamfunds isolation, og betingelserne for folkedragtens beståen var ikke længere til stede.

Længst holdt dragten sig på de små øer. På Fanø har kvinderne gået i dragt lige til midten af 1900-årene. Mærkeligt nok holdt folkedragten sig særlig længe i tre områder ganske nær København: Amager, Hedeboegnen og Skovshoved. Det skyldes utvivlsomt kommercielle hensyn. De københavnske fruer kunne lide at handle med bønderne i deres smukke dragter, og det er ikke så mange år siden, at Amagerkonerne sad på Amagertorv i deres særprægede påklæd-

---

Fig. 22. Kasket brugtes mest af drenge og unge karle. Som barn fik man oftest sin kasket syet hos landsbyskrædderen. De voksne købte den hos hattemageren i købstaden.

Tegning af P. J. Larsen 1851. Den kgl. Kobberstiksamling.

Fig. 23. Den lange kjol med de store ærmeopslag og de mange sølvknapper var bondens fornemste klædningsstykke. Han fik den som regel først til sit bryllup og den holdt livet ud.
Akvarel af J. Rieter 1805–06.

ning. Og lige til 1960 kunne man se Skovserne sidde på fisketorvet i deres grønne skørter og solhatte.

Men nu er det slut. De danske folkedragters tid er uigenkaldeligt forbi.

Fig. 24. Ligesom kasketten var den korte trøje fortrinsvis de unges påklædning. Ældre kunne dog bruge trøjen som arbejdsdragt eller under kjol'en.
Tegning af N. Abildgård. Den kgl. Kobberstiksamling.

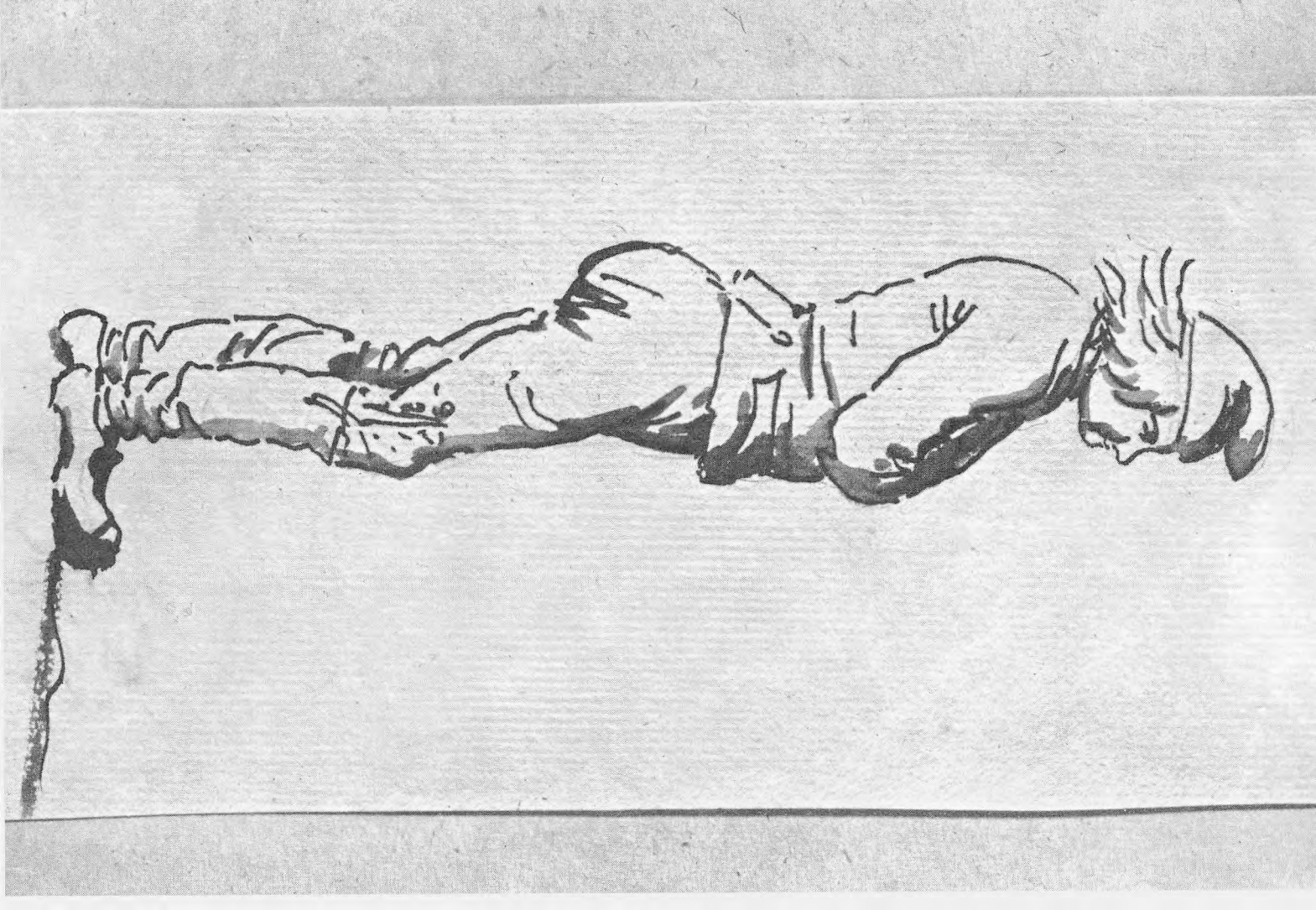

Fig. 25. Vesten brugtes dels under kjole eller trøje, dels alene som arbejdsdragt. Vesten er det klædningsstykke, som længst af alle har bevaret rester af fordums tiders farvepragt i mandsdragten.

Tegning af M. Rørbye, 1847. Den kgl. Kobberstiksamling.

Fig. 26. Både mænd og kvinder gik med fodløse strømper „stunthoser", som de kaldtes på jysk. De kendes fra middelalderlige kalkmalerier og går sandsynligvis tilbage til forhistorisk tid. Se farvefoto næste side.

Udsnit af maleri af C. Bloch. Hirschsprungs Samling.

Katalog

(Illustrerede dragter er i teksten markeret med en stjerne. Ordforklaring se side 81)).

Dragtkuverter med snitmønstre og beskrivelser kan lejes ved henvendelse tif Foreningen til Folkedansens Fremme.

Sjælland. I dragtmæssig henseende kan Sjælland deles i to dele: en nordøstlig og en sydvestlig. Grænsen dannes af det skovbælte, der strakte sig fra Roskilde til Køge. Som andre steder er det først og fremmest kvindehuerne, der markerede forskellen mellem de to områder. I den nordøstlige del, Nordsjælland og Hedeboegnen, findes de pragtfulde guld- og sølvbroderede huenakker, som hører til det fornemste, dansk folkekunst har frembragt.

Nordsjælland. Kvindedragt, begyndelsen af 1800-årene. Tostyks hue af blåmønstret kattun med overbindebånd. Særk broderet i tællesyning, halsklæde af blåternet silke, livstykke af broget kalmank, grønne strikkede ærmer, rødnistret skørt, forklæde af hvergarn i rudret drejlsmønster.

Mandsdragt, slutningen af 1700-årene. Maskinvævet blå bomuldshue, skjorte broderet i tællesyning, broget kalmankes vest, gule skindbukser.

**Skovshoved.* Fiskerpige, begyndelsen af 1900-årene. Sølvnakke med lyst, stivet hovedklæde over. Sort halvsilkes liv, skørt af grønt vadmel med rød bort. Blåternet bomulds forklæde. Om livet et sammenrullet sjal og under armen en kort træstok, begge dele til støtte for fiskekurven, der bæres i et bånd over skulderen. Side 50.

Hedeboegnen. Bønderne i denne del af landet var meget velhavende, dels på grund af den frugtbare jord (Hede betød i gamle dage skovløst land og ikke hede i moderne forstand), dels på grund af de gode afsætningsmuligheder for deres produkter i København, Roskilde og Køge. Dragten var mere kostbar end de fleste andre steder, og bønderne var stolte af den og bevarede den længere trods hovedstadens nærhed. Hedeboegnen er det eneste sted i landet, hvor man i eksisterende dragter kan følge udviklingen fra slutningen af 1700-årene til midten af 1800-årene i ubrudt rækkefølge.

*Kvindekåbe, slutningen af 1700-årene. Brunt vadmel kantet med vinrøde silkebånd. Kysen er af blomstret kattun trukket over en stiv papform. Side 51.

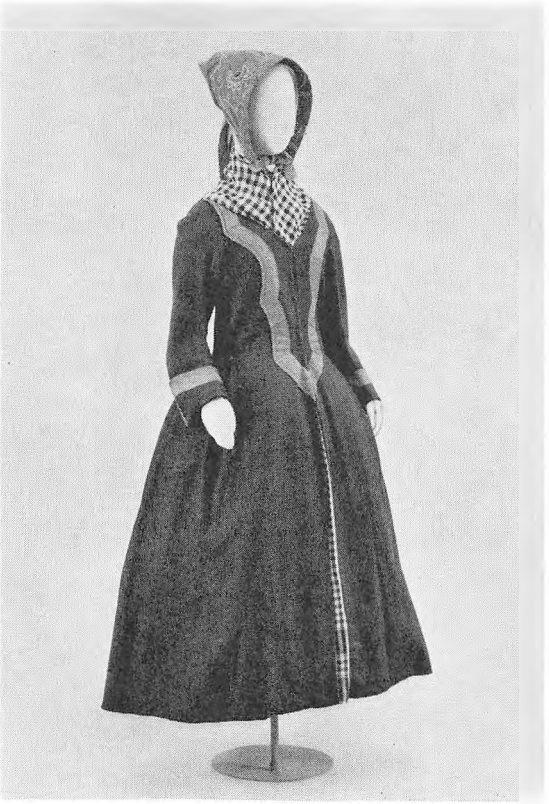

Konedragt fra slutningen af 1700-årene. Huen er den gifte kvindes: sort fløjl med guldknipling. Derunder glat, hvidt lin. Særkens halskrave og tørklædet er broderet i tællesyning og uddragen syning. Ærmetrøjen er af sort klæde, skørtet af rødt, plisseret rask, forklædet af sort uldent stof. Farverne har endnu bevaret renaissancens karakter.

Mandsdragt, slutningen af 1700-årene. Brunkjol af mørkebrunt vadmel. Med sine mange læg i sidesømmene og sine store ærmeopslag har den bevaret snittet fra modedragten i 1700-årenes begyndelse. Brunkjol findes kun i bevarede eksemplarer på Hedeboegnen.

*Brudgomsdragt, begyndelsen af 1800-årene. Kjol og vest er af højrødt vadmel. (Den røde farve beskyttede mod onde magter, mente man). Skjorten er broderet i tællesyning. Herover.

På Hedeboegnen og enkelte andre steder i landet havde man den skik, at kvindedragten skulle være rød til pinse og om sommeren, grøn til påske og om foråret og blå til jul og om vinteren.

Rød pinse- og sommerdragt til ung pige, ca. 1810–20. Silkebrokades hue med lin og overbindebånd. Særken er broderet i tællesyning og udskåren syning. Tørklædet er af rødt, mønstret silketøj, det flaskede livstykke af grønt silkedamask. Rød, strikket nattrøje og rødt kalmankes skørt. Forklædet er af rødbrunt halvsilke.

Mandsdragt, begyndelsen af 1800-årene. Kjol og knæbukser af gult skind, vest af broget kalmank. Skjorten er broderet i tællesyning og udskåren syning. Rød, strikket nathue.

Blå vinter- og juledragt til gift kone, ca. 1830–40. Sort hue med trekantet brokades nakke og glat lin. Særken er kantet med kniplingssyning. Tørklæde og forklæde er af samme mønster, blåt og hvidt hvergarn. Blå strikket nattrøje, hvergarns livstykke, næsten helt dækket af blå silkebåndskantninger. Blåt og hvidt plettøjs skørt.

Grøn forårs- og påskedragt til ung pige, ca. 1830–40. Huen er af rødt silkebrokade og har trekantet, sølvbroderet nakke. Forklæde og tør-

klæde er af samme mønster, rødmønstret hvergarn. Livstykket er af grønt, rudret drejl, grøn strikket nattrøje og grønt vadmels skørt.

Mandsdragt 1830'rne. Rød, strikket nathue, baldyret skjorte, trøje af blåt vadmel, vest af rødt, rudret drejl, gule skindbukser.

*Konedragt, 1850'erne. Overgang til bymode. Guldnakke og sorte huebånd. Særk broderet i baldyring og kniplingssyning. Hel kjole af mønstervævet hvergarn, det såkaldte plettøj. Stor, hvid krave med Hedebosyning og lille silkeforklæde. Side 53.

Amager. Dragterne på Amager er vidt forskellige fra de øvrige danske folkedragter. Det skyldes deres særlige oprindelse: i 1520'rne indkaldte kong Christian II en del hollandske familier til Amager for at dyrke grønsager til staden København. Efterkommere af disse hollændere har lige til vore dage med forbavsende trofasthed holdt deres særpræg ved lige. Amagerbønderne var velhavende, og det viser sig bl. a. i dragternes kostbare sorte klædestoffer, de store, broderede Barcelonatørklæder og de mange sølvforgyldte smykker. De blev fremstillet af københavnske guldsmede, men så stærkt traditionsbundne, at former og ornamentik viser tilbage til tiden før reformationen. Sådan ville Amagerkvinderne have det.

Brudedragt, anden halvdel af 1800-årene. Brudesmykkerne, kaldet sølvet består af hovedtøj, udviklet af fletterne (se side 8 og 79), halskæde med mønter, livbånd samt armringe. Sølvet opbevaredes i kirken og låntes ud til brude.

Den øvrige dragt består af trøje og skørt af sort klæde. Hertil rødt, broderet Barcelonatørklæde og mørkeblåt forklæde med broderet bort. I hånden er et stivet og broderet lommetørklæde, afledt af renaissancens rigt udsmykkede næseduge. Brudetøflerne var obligatoriske. Uanset vejr og føre skulle bruden spadsere til kirke iført små, udringede og broderede fløjlstøfler.

*Brudgomsdragt, anden halvdel af 1800-årene. På hovedet en stor floshat, kaldet blåhat. Inderst på kroppen en rød ulden trøje, kaldet uldenskjorte, derover et snørliv og yderst en skødetrøje, rockelte.

På benene vide lange bukser. Alt af sort klæde. Mændene bar ofte flere bukser ovenpå hinanden, det ansås for smukt at være hoftebred. I hånden holdt brudgommen en broderet pung. Den brugtes, når han i alles påsyn betalte spillemændene efter hjemkomsten fra kirken. Dette menes at være en ældgammel bryllupsskik, som har forbindelse med brudekøb. Herover.

Kokkedragt, anden halvdel af 1800-årene. Det var et hædershverv for brudeparrets nærmeste slægtninge at varte op ved brylluppet. Kokkene, som de kaldtes havde tre forklæder på, et sort plisseret bundet bagpå og to hvide plisserede ovenpå hinanden fortil. Stort, rødt, strikket sjal om skuldrene og – for de unge pigers vedkommende – fletter på hovedet.

*Kirkedragt for gift kone, før 1860. Hertil hørte blåfarvet hætte på hovedet med rød klædes hagestrimmel. Sort klædes trøje med brystspænde, hvorpå hænger ejerindens navnebogstaver. Broderet Barcelonatørklæde. I stedet for det almindelige sorte klædes skørt brugte gifte koner på Kristi himmelfartsdag, allehelgensdag og første pinsedag pels, dvs. et skørt af lammeskind med det lodne indad. Ydersiden bestod af en sort plydskant forneden, derover et stykke med rødt klæde og øverst hvidt skind. Forklædet var af rødt, plisseret uldstof med sølvforgyldte spænder og sorte silkekvaster. Herover.

Mandsdragt, anden halvdel af 1800-årene. Bestående af trøje og vest af sort klæde kantet med silkebånd. Vide bukser af sort glanslærred. Høj hat på hovedet.

Kvindedragt til pænere dagligbrug, anden halvdel af 1800-årene. Broderet og blåfarvet hætte, sort trøje med sorte strikkede ærmer, sort snørliv med snøremaljer, -lænke og -pind. Sort klædes skørt og sort plisseret forklæde.

Daglig sørgedragt til kvinder, anden halvdel af 1800-årene. Brodederet, blåfarvet hætte, sort tørklæde med hvidt broderi, sort trøje og skørt samt blåt, plisseret forklæde. Ingen smykker. Bønderne regnede blåt for sørgefarve ligesom sort og hvidt.

*Begravelsesdragt, anden halvdel af 1800-årene. Når kvinderne fulgte lig, bar de et sort skørt, kaldet jøb, slået op over hovedet. Det har en viftelignende plissering bagpå afstivet med pap og betrukket med blåt

og vinrødt silketøj. Skikken at bære skørt – eller kappe – over hovedet stammer fra middelalderen. Ordet jøb kommer af fransk jupe, skørt. Side 57.

Dragt til halvsorg, anden halvdel af 1800-årene. Velhavende Amagerinder havde en meget udspecialiseret graduering af sørgedragten. Til halvsorg kunne – foruden sort, hvidt og blåt – også bruges beige, grønt og lilla, undertiden endogså en lille smule rødt. Smykker var tilladt. Dragten består af blåfarvet hovedtøj, sort tørklæde med hvidt broderi, sort trøje, skørt og forklæde.

Sørgedragt for mindre bemidlede, anden halvdel af 1800-årene. Fattige kvinder havde en forenklet sørgedragt, som kunne bruges hele sørgetiden igennem: blåfarvet hætte, sort trøje med sorte strikkede ærmer, sort livstykke med blåternede silkebånd, sort tørklæde med hvidt broderi, sort skørt og blåt, plisseret forklæde.

Daglig kysedragt, anden halvdel af 1800-årene. I denne påklædning sad konerne i tidligere tid på Amagertorv i København og solgte blomster, frugt og grøntsager. Påklædningen bestod af en lille silkehue med et broderet tørklæde over, halsklæde med fransksjalsmønster, sort trøje med sorte strikkede ærmer, sort livstykke med brogede silkebånd, sort skørt og blåt, rynket forklæde.

Daglig kvindedragt med solhat, anden halvdel af 1800-årene. Silkehue med solskærm over af pap, betrukket med silkestof, uldent broderet tørklæde, sort trøje med sorte strikkede ærmer, sort livstykke med røde, mønstrede silkebånd, sort skørt og hvidt, rynket forklæde.

Pigedragt, midten af 1800-årene. Halvvoksne pigebørn havde blåfarvet kyse på hovedet, broderet silketørklæde, sort ærmetrøje snøret med sølvmaljer, sort skørt og sort, plisseret forklæde.

Drengedragt, midten af 1800-årene. Smådrenge var klædt i hue med sølvøre dvs. et sølvspænde på huen med vedhængende navnebogstaver. Lang, sort, ærmeløs kofte af middelalderligt snit, derunder trøje med ærmer af pragtstof samt sort, plisseret forklæde.

Dragt til småpiger, midten af 1800-årene. Hue med broderet korsklæde under. Lang, sort kofte af middelalderligt snit, derunder trøje med ærmer af pragtstof. Broderet, blåfarvet hagesmæk og blåt, plisseret forklæde.

Fastelavnsbrud, midten af 1800-årene. Ved fastelavnstid klædte man småpiger ud i en slags brudedragt med sølv, dvs. hovedtøj med påsyede guldkniplinger, mønter og metalknapper, samt halskæde med metalknapper og mønter. Selve dragten består af sort trøje og skørt samt hvidt, rynket forklæde.

Konfirmationsdragt, anden halvdel af 1800-årene. Sort hætte, sort trøje med sorte, strikkede ærmer, sort snørliv med maljer, lænke og pind, sort skørt og sort shirtings forklæde.

Sørgedragt til mænd, anden halvdel af 1800-årene. Mændenes sørgedragt var ikke forskellig fra den almindelige dragt. Blot skulle halsklædets broderi være hvidt og over det sad en lille, plisseret krave, uden tvivl en reminiscens af renaissancens pibekrave. På hovedet høj hat.

Danskebysdragter. I Danskebyerne – dvs. Tårnby og Sundbyerne – bar man en enklere dragt end den hollandske Amagerdragt i Store Magleby og Dragør.

Kvindedragt, anden halvdel af 1800-årene. Sort fløjlshue kaldet andenæb. Sort klædes liv, sort, uldent rynket skørt, hvidt, rynket forklæde, tørklæde i fransksjalsmønster.

Sydvestsjælland. Den sydvestlige del af Sjælland dvs. Holbæk, Sorø og Præstø amter har andre former på kvindernes huenakker end i Nordsjælland og på Hedeboegnen. De er mindre, og broderiet er ikke så pragtfuldt. I det hele taget er dragten ikke så kostbar som i det øvrige Sjælland. Halvøen Røsnæs (Refsnæs) er et reliktområde, hvor meget gammeldags dragtformer har overlevet lige til nutiden.

Høstdragt, klokke, fra *Røsnæs,* slutningen af 1800-årene. Hovedklæde af hvidt bomuldsstof, sammensyet livstykke og skørt: klokke, af hvidt vadmel, derunder daglig særk uden broderi.

Altergangsdragt fra *Røsnæs,* midten af 1800-årene. Hvidt hovedklæde kantet med vævet knipling. Hel, sort vadmels kjole, forklæde af hvidt, gazevævet stof, hvide, strikkede halvhandsker.

Mandsdragt fra *Røsnæs,* første halvdel af 1800-årene. Rød, strikket hue, kjol og vest af broget stribet hvergarn, gule skindbukser.

*Kvindedragt fra *Røsnæs,* anden halvdel af 1800-årene. Denne påklædning, kaldet „rødrejstdragten" brugtes som kirkedragt i pinsen

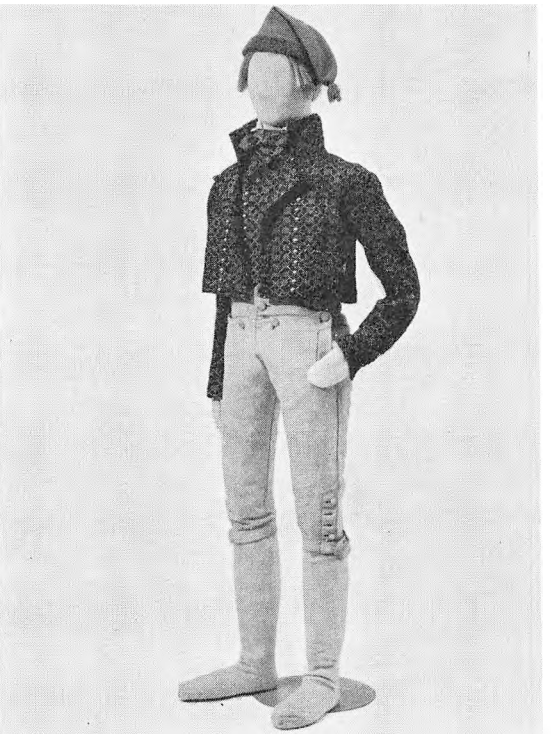

samt til anden bryllupsdag. Den består af hue af rødblomstret halvsilke, livstykke af rødt, mønstret hvergarn med sorte, strikkede ærmer, skørt af rødrejst hvergarn, forklæde af ternet købetøj. Side 60.

Ung piges dragt fra *Høng,* 1840–50'erne. Silkehue med stort korsklæde af Tønderknipling, hel kjole af rødternet hvergarn, rødt, uldent tørklæde og ternet bomulds forklæde.

*Dragt til ung mand fra *Ebberup,* 1820–30'rne. Rød, strikket hue, stumptrøje og vest af blåt og hvidt mønstret hvergarn, gule skindbukser. Herover.

Ældre kones dragt fra *Holbæk amt,* 1850–60'erne. Sort fløjlskyse over hovedtøjet, brunt uldent broderet sjal, grøn vadmels kjole, blå-

stribet hvergarns forklæde og rødlige mamelukker, dvs. overtræksærmer af købetøj.

Daglig mandsdragt fra *Stevns,* 1820–30'rne. Grøn hvergarns vest med mønsterstriber, hvid, strikket undertrøje, gule skindbukser.

Konedragt fra *Stevns,* anden halvdel af 1800-årene. Hue med grønne bånd, rødligt, mønstret tørklæde, mønstret hvergarns livstykke med røde, strikkede ærmer, grønt vadmels skørt, rødternet forklæde.

Brudgomsdragt fra *Stevns,* begyndelsen af 1800-årene. Trøje og vest af grønt, mønstret hvergarn, broderet skjorte, gule skindbukser.

Bornholm. På Bornholm ligger gårdene endnu i købstæderne – efter ældgammel skik. Denne sammenblanding af by og land har medført, at ligheden mellem småborger- og bondedragt viser sig tydeligere her end de fleste ander steder i landet. Mændene var helt købstadsklædte, men også kvindernes kjoler og hovedtøjer var så godt som ens i by og på land.

Vinterovertøj til ældre kvinde, midten af 1800-årene. Beige, ternet uldent sjal om skuldrene og kapperøllike af rødt klæde kantet med ræveskind på hovedet. Ordet kapperøllike er afledt af det franske chaperon, et hovedtøj fortrinsvis brugt af ældre kvinder. Heraf kommer betegnelsen chaperone om en ældre, pålidelig person, som ledsager en fornem ung dame.

Hat og houe (hat og hue) er det ældste hovedtøj på Bornholm. Hatten er en hvid, stivet kniplingskantet underhue. Ovenpå den sidder huen, som er af kulørt silketøj. Dette hovedtøj brugtes endnu i 1840'erne. Kjolens snit er fra samme tidsperiode. Den er af rødligt købetøj. Halsklædet er af rosa silke og forklædet er trykt i lilla rokokomønster.

*På-sig-bundet er et hovedtøj bestående af en broderet silkehue med et korsklæde over. Dette er af broderet tyll fortil og har bagtil en

trekant af stivet lærred. Fortil og i nakken sidder stivede lærredsbændler med silkesløjfer over. Kjolen fra 1860'erne er af trykt, fint uldstof. Herover.

Kåbe og nølle, midten af 1800-årene. En velklædt Bornholmerinde skulle have tre silkekåber: en rød til meget højtidelige lejligheder, en blå til almindeligt søndagsbrug og en sort til sorg. Hovedtøjet, nøllen, er stærkt påvirket af bymodens kappeformer. Den består af en hvid hue kantet med opstående, pibede og stivede kniplingsflæser med hjemmelavede silkeblomster foran og bagved. De var røde til fest og sorte til sorg. Under den røde kåbe er en sort silkekjole.

Fyn og småøerne. Folkedragterne i dette område har større lighed med Østjyllands og Sønderjyllands dragter, end med de syd-

vestsjællandske. Forbindelsen over Lille Bælt var nem og hurtig, men Store Bælt regnedes dengang for et farligt og besværligt farvand. Dragterne på Fyn er ret ensartede med undtagelse af Horneland, som havde en gammeldags og særpræget dragt. På småøerne havde kvindedragterne deres tydelige egnspræg. Mændene var oftest klædt som sømænd.

Mandsdragt fra *Hesselager,* begyndelsen af 1800-årene. Trøje og vest er af rødt rudret hvergarn, gule skindbukser, hvide, uldne strømper og tungeflettede strømpebånd.

*Ungpigedragt fra *Strandby,* 1820–30'rne. Hue af rød silke med sølvkniplinger, lin af mønstervævet moll. Særken har en mollsflæse

i halsen. Rødt vadmels livstykke med silkebroderi i Louis seize-mønster, glatstrikket, rød nattrøje, rødt hvergarns skørt, ternet hørlærreds forklæde. Side 64.

*Kvindedragt fra *Horneland,* første halvdel af 1800-årene. Hvidt solklæde, øjneklæde, over huen. Broget, stribet halskrave, sort vadmels ærmetrøje og skørt, ternet hvergarns forklæde. Herover.

Mandsdragt fra *Horneland,* begyndelsen af 1800-årene. Broget, strikket nathue, broget stribet hvergarns trøje, gule skindbukser.

Rød pinsedragt til ung pige fra *Drejø,* slutningen af 1800-årene. Rosa silkehue med topkorsklæde, blå stribet hvergarns livstykke,

glatstrikket rød nattrøje, rødnistret hvergarns skørt, forklæde af stribet hvergarn. Et rødligt silketørklæde om halsen.

Dansedragt til ung pige fra *Lyø,* slutningen af 1800-årene. Rødbrun silkehue med sorte kniplinger på og brogede huebånd. Rødt tørklæde af kejserindesirts, mørkeblåt ternet hvergarns livstykke, mørkeblåt vadmels skørt, særk og forklæde af hvidt lærred med broderi i tællesyning.

Mandsdragt fra *Ærø,* begyndelsen af 1800-årene. Rød hue, rød-blå stribet hvergarns trøje og vest, gule skindbukser.

*Kvindedragt fra *Tåsinge,* anden halvdel af 1800-årene. Ganske lille, mørk silkehue, derunder stort, hvidt lin. Broget silketørklæde,

mørkeblåt vadmels livstykke, rød, mønsterstrikket nattrøje, rødt hvergarns skørt, rød-hvid ternet hørlærreds forklæde. Side 66.

Lolland. I 1700-årene siges det, at den lollandske dragt er utrolig tarvelig. Først i det følgende århundrede begyndte selvejerne at klæde sig som købstadborgere. Dragten har ingen lighed med Falsters, snarere med Langelands. I tidligere tid kunne man spore en forskel i dragterne mellem øst- og vestsiden af Lolland, svarende til en forskel i dialekten.

Kvindedragt, midten af 1800-årene. Blomstret silkebrokades hue med lin af Tønderknipling. Grønligt mønstret sirtses tørklæde, grønt halvsilke livstykke, rød strikket nattrøje, rødt svanebais skørt, blåt og hvidt mønstervævet hørlærreds forklæde.

Falster. Der er stor forskel på dragterne i Nord- og Sydfalster. Nordfalsterdragten kaldtes slet og ret for skørt. Den regnedes for den fineste og holdt sig helt til 1920'rne, hvor enkelte gamle skørtekoner endnu gik i en modificeret folkedragt. Sydfalsterdragten blev båret i Gedesby, Veggerløse, Skelby, Hasselø og Bøtø. Den var mere gammeldags end Nordfalsterdragten og kunne ikke tilpasses bymoden. Derfor gik den tidligere af brug.

Kvindedragt af ældre type, *Nordfalster*, før 1860'erne. Lille silkehue med stort lin kantet med Tønderknipling, ternet silketørklæde, sort vadmels livstykke og skørt, grøn strikket nattrøje med bryst- og ærmekanter af brogede silkebånd, forklæde af broget hvergarn, kaldet Hamborghvergarn.

*Mandsdragt, *Nordfalster,* 1830–40'rne. Blå vadmelstrøje og vest, vide overtræksbukser af hvidt sejldug, kaldet sussebukser, høj hat. Side 68.

*Skørtekone, *Nordfalster,* 1870–80'erne. Et eksempel på en folkedragt af sen type stærkt påvirket af bymode. Den består af hue med nakkeflæse, kaldet polkahue, polkatrøje af sort, brocheret silke, skørt i mørkeblåt vadmel og forklæde. På illustrationen er dragten udstyret med

et smækforklæde af ternet hvergarn. Det tilhører museet „Falsters Minder" i Nykøbing Falster, da et korrekt smækforklæde savnes i Dansk Folkemuseums samling. Ved udstillingen er benyttet et ternet silkeforklæde. Side 69.

Konedragt, *Sydfalster*, første halvdel af 1800-årene. Sort fløjls konehue med lin under, hvidt lærreds tørklæde med Falstersyning (en særlig slags baldyring). Sort vadmels trøje, skørt og forklæde af broget Hamborghvergarn.

Østjylland. I Jylland mærker man den nære forbindelse med kontinentet. Kontakten sydpå var livlig og ikke mindst smuglervarer førtes i mængder over grænsen. Jyske folkedragter kan groft deles

i en østlig og en vestlig del. De midtjyske hedeegne er først opdyrket i sen tid, og det ser ikke ud til, at der på disse kanter har eksisteret nogen egentlig egnsdragt – i hvert fald er ethvert spor af den forsvundet.

De østlige egnes dragt er i slægt med Øernes. Her gør en gammel forbindelse – ikke mindst med Nordfyn sig gældende. Kattegat virkede ikke som grænse, men tværtimod som forbindelsesled.

*Festdragt for gift kvinde, *Læsø,* slutningen af 1800-årene. Silkehue med pandebånd helt skjult af et stort, hvidt tørklæde, det såkaldte hæklæde. Blondekrave, silkelivstykke med maljer og snørekæde. Under livstykket et broget silke halsklæde. Sort silkeliv med sølvhægter og bråser dvs. sølv-brystplader. Lyseblåt silkebrokades skørt, sort

taftes forklæde (ugifte havde brogede forklæder). Om livet et sølvbælte, linde, også det brugtes kun af gifte. Herover.

Kvindedragt, *Hjørring amt*, slutningen af 1700-årene. Silkebrokades hue med små flæser, vinger, derover sort pandesmæk. Rødlig kalmankes kjole, hvidt molls forklæde. Kåbe af blå uldmoiré.

Kvindedragt, *Hjørring amt*, 1860'erne. Hvidt, stivet hovedtøj, jysk kappe. Hel kjole af sort-rødt mønstret hvergarn, rødligt mønstret halvsilke forklæde.

Kvindedragt, *Ålborg amt*, 1810–20. Silkehue med pibede vinger og brunt Barcelonatørklæde. Blomstret kattuns tørklæde, sammensyet

livstykke og skørt af grøn-rødstribet hvergarn, glatstrikket rød nattrøje, blomstret kattuns forklæde.

Mandsdragt, *Salling*, første halvdel af 1800-årene. Rød, strikket hue, hvergarns trøje, rød hvergarns vest, brune fløjlsbukser.

Kvindedragt, *Salling*, anden halvdel af 1800-årene. Vingekappe, trykt bomulds tørklæde, blåt kalmankes livstykke, røde, strikkede ærmer, sort uldent skørt med blåt tryk, lyst ternet forklæde af købetøj.

Kvindedragt, *Fur*, anden halvdel af 1800-årene. Silkehue med grønt hovedklæde og hvide vinger. Blåtryks tørklæde, livstykke af sort

ulddamask, grønt hvergarns skørt, grøn strikket trøje, blåt hvergarns forklæde.

Mandsdragt, *Randersegnen,* midten af 1800-årene. Hætslag af rødt vadmel, blå vadmels trøje med knapper i en bue under lommeklapperne – østjysk type. Rødstribet hvergarns vest, brune fløjlsbukser og lange støvler.

*Pigedragt, *Mols,* begyndelsen af 1800-årene. Brokades hue med hvidt korsklæde over, tørklæde af trykt bomuldstøj, livstykke af blåt, trykt lærred, skørt af broget stribet hvergarn. Rød, strikket nattrøje, kattuns forklæde trykt i rosa rokokomønster. Side 71.

Kvindedragt, *Århus amt,* anden halvdel af 1800-årene. Hue med trekantet korsklæde over, kaldet sniptøj, rødt, uldent tørklæde, sort uldent livstykke med røde, strikkede ærmer, grønprikket hvergarns skørt, sort taftes forklæde.

Kvindedragt, *Samsø,* 1830–40'rne. Silkebrokades hue med lin af Tønderknipling og mørkt silkeklæde over. Ærmeliv af grønlig halvsilke, grønt vadmels skørt, broget halvsilke forklæde og hvidt, tambureret halsklæde med et mørkt broderet silketørklæde over.

*Brudedragt, *Samsø,* 1830–40'rne. Brudehovedtøj, hårbånd, besat med brogede perler. Hvidt tambureret tørklæde og forklæde, kjole af sort silkedamask. Side 72.

Mandsdragt, *Vejle amt,* 1820–30'rne. Stribet vest af købetøj, hvid lærreds skjorte, lange blå fløjlsbukser.

Vesterbodragt. I Vestjylland er fiskerbefolkningens dragt ret forskellig fra bøndernes. Man sporer en frisisk påvirkning, som skyldes det nære samkvem med Friesland. Mændene bar fiskerdragt, kvindernes dragt kendes nu bedst fra Fanø og Rømø, men har tidligere været båret helt op i Holmlands klit og muligvis endnu længere nordpå.

*Arbejdsdragt, *Fanø* 1870–80'erne. Klude dvs. hals- og hovedklæde af bomuld i glædesfarver, rødt og blåt. Broget kattuns ærmetrøje, rødt vadmels skørt, hvidt bomulds forklæde med kiltebånd. For ansigtet et par strude, dvs. maske til beskyttelse mod solen. Side 74.

Festdragt, *Fanø,* begyndelsen af 1900-årene. Silkeklude i glædesfarver. Trøje og forklæde af fint, brunt uldstof med ravknapper i trøjen, grønt vadmels skørt.

Konedragt, *Blåvand,* begyndelsen af 1800-årene. Bomulds klude i glædesfarver. Brunt livstykke med blåmønstrede ærmer af ulddamask, grønt vadmels skørt, blåt bomulds forklæde.

*Dagligdragt, *Rømø*, begyndelsen af 1900-årene. Grønligt bomulds hovedklæde, rødligt silkehalsklæde, rød vadmels pi dvs. sammensyet livstykke og skørt, sort, blomstret kattuns underliv, grønternet bomulds forklæde. Side 75.

Festdragt, *Rømø*, slutningen af 1700-årene. Silkebrokades hue med lin og vinger af Tønderknipling. Rød vadmels pi, derover ærmetrøje og skørt af lilla-gul stribet atlask.

Mandsdragt, *Rømø*, midten af 1800-årene. Høj hat, blå klædes frakke og bukser, broget stribet købetøjs vest.

Sørgedragt, *Rømø*, begyndelsen af 1800-årene. Sort fløjls kyse, rød vadmels pi, derover ærmetrøje og skørt af sort uldent købetøj, sort silketørklæde.

Sønderjylland. I denne landsdel er forbindelsen med Tyskland naturligvis udpræget. På Als mærker man tilknytningen til Ærø. De to områder hørte til samme amt lige til 1864.

Den østlige del af Sønderjylland er præget af større rigdom, end det var almindeligt i det øvrige Danmark. Dette har måske medvirket til, at folkedragten her i høj grad er påvirket af købstadkulturen og at man på et tidligt tidspunkt har aflagt den egentlige egnsdragt.

Dragten fra den vestlige del, nærmere betegnet Rømø er beskrevet under Vesterbodragt (side 73).

Pigedragt, *Åbenrå amt,* slutningen af 1700-årene. Sølvbrokades hue med lin og korsklæde, kantet med Tønderknipling. Rødgul hvergarns skødetrøje og skørt, lysegrønt silketørklæde og brunt taftes forklæde.

*Pigedragt, *Haderslev amt,* begyndelsen af 1800-årene. Solhat af malet pap over huen. Gult trykt uldent tørklæde, sort-hvid blomstret kattuns skødetrøje, lysebrunt raskes skørt, blåmønstret forklæde i afbundet teknik. Herover.

Mandsdragt, *Als,* 1830–40'rne. Blå klædes trøje, ternet købetøjs vest, blå klædes ridebukser med skridtbesætning af skind.

Konedragt, *Als,* første halvdel af 1800-årene. Brokades hue med Tønderkniplinger på linet. Ærmetrøje af grøn-blåt mønstret uld-damask, hvergarns skørt i blå og røde striber, grøn-blåt stribet hvergarns forklæde, sort silketørklæde med broget bort.

Sydslesvig. Dragterne i de nordfrisiske øer, Sild, Før, Pelworm og Halligerne er meget særprægede og af en meget gammeldags type. Det samme gælder for Ostenfeldområdet på fastlandet.

Kvindedragt, *Ostenfeld,* begyndelsen af 1800-årene. Linhue med fløjlshue over. Ovenpå den et hvidt hovedklæde med kvaster i hjørnerne. Underliv med ærmer af rødt klæde, derover livstykke af sort fløjl med maljer, kæde og plader af sølv. Skørt af sort klæde, forklæde af blåt bomuldsstof. Særk og krave med broderi, kaldet Krummlornsens.

Sørgedragt, *Ostenfeld,* begyndelsen af 1800-årene. Sort hue med lin af Tønderknipling. Sort kirketørklæde, trøje af sort klæde, livstykke med sorte snørebånd i stedet for sølvkæde, sort skørt.

Pigedragt, *Før,* 1820–30'rne. Lille, flad hue, halvt rød, halvt lyseblå, derover fletninger i krans om hovedet, rødligt bomulds tørklæde med silkebroderi, blåt vadmels livstykke med brunlige halvsilke ærmer, sort vadmels skørt, grønstribet halvsilke forklæde.

Kvindedragt, *Halligerne,* slutningen af 1700-årene. Sniphue af silkedamask med lin under. Sort silkelivstykke med blå, mønstrede silkedamaskes ærmer, sort vadmels skørt, brunt uldent forklæde.

Kvindedragt, *Sild,* omkring 1800. Middelalderlig dragttype. Kjortel af hvidt lammeskind foroven med det lodne indad, hvidt kalveskind forneden med det lodne udad. Kappe af rød rye, hovedtøj af sort fløjl med sølvdopper.

Kvindedragt, *Pelworm,* begyndelsen af 1800-årene. Sniphue af sort fløjl med glat lin. Ærmeliv af lilla silketøj, rødmønstret halvsilke tørklæde, skørt af broget silkebrokade, forklæde af sort atlask.

Island. Den gamle islandske kvindedragt har bevaret enkelte renaissanceformer. Den er nu for længst gået af brug. Den festdragt, der nu anvendes, stammer fra 1800-årenes midte.

Kvindedragt af gammel type, første halvdel af 1800-årene. Hovedsæt, skupla, med hovedklæde af blåt silke. Krave af sølvbroderet fløjl, ærmetrøje og skørt af sort klæde. Under trøjen et sort klædes livstykke med guldbroderi.

Kvindedragt af yngre type, begyndelsen af 1900-årene. Hovedslør af hvidt tyll med pandebånd af forgyldt metal. Kjole af sort klæde med guldbroderi. Kappe af sort klæde med hvid skindkant.

Daglig kvindedragt, begyndelsen af 1900-årene. Sort hue med silkekvast, sort, strikket trøje, skørt af sort klæde, rødt, uldent forklæde.

Daglig mandsdragt, slutningen af 1800-årene. Trøje og bukser strikket af mørkebrunt uldgarn.

Færøerne. Af beskrivelser fra 16- og 1700-årene ses det, at festdragterne dengang har været både kostbare og pragtfulde med mange smykker. Dagligtøjet var derimod meget enkelt. Den færøske folkedragt har bevaret adskillige meget gamle træk, men den har kun lidt lighed med de øvrige danske folkedragter.

Mandsdragt, begyndelsen af 1900-årene. Brun ulden trøje og bukser. Rød, ulden broderet vest, sort-rød stribet hue.

Kvindedragt, begyndelsen af 1900-årene. Hue af blåligt mønstret silketøj. Sort strikket trøje, sort-rød stribet skørt, rødt trykt uldent tørklæde og forklæde.

Kvindedragt, begyndelsen af 1900-årene. Hue af broget silketøj. Sort-rød mønsterstrikket trøje, sort-rød stribet skørt, sort uldent broderet tørklæde og grønligt uldent forklæde med broget bort.

*Fiskerdragt, 1800-årene. Middelalderlig type. Kofte og bukser af skind, sort strikket hætslag, tøjsko, skølingar, på fødderne. Herover.

Brudehovedtøjer. Opsatte fletninger med et bånd eller en ring om panden har lige fra ældgammel tid været den ugifte unge piges festfrisure, som hun bar for sidste gang på sin bryllupsdag. De allerfleste danske brudehovedtøjer stammer fra denne hårmode, selv om de fleste i tidens løb har ændret sig meget.

I sin reneste form findes denne frisure på Sydfalster, hvis bore, dvs. bort, består af et sort bånd med metalknipling bundet om panden foran de opsatte fletninger (H,M,R). Andre hovedtøjer har også forkant med mange brogede silkebånd i nakken, men fletningerne er reduceret til en lille valk, helt skjult under forkanten. Nakken dæk-

kes af en cirkelrund plade og både den og forkanten er tæt besat med brogede perler, guldkniplinger og flitter (F,J,N,O,P,Q,L,S,T).

I det hele taget er den glitrende farvepragt et særkende ved brudehovedtøjerne. Man troede i gammel tid, at juveler og ædle metaller beskyttede mod onde magter. Det samme gjaldt den røde farve. Men da bønderne ikke havde råd til de ægte varer, nøjedes de med kulørte perler, guldflitter og røde silkebånd.

Enkelte steder i landet findes der endnu brudekroner (A,B,C,D). I klassisk oldtid var kronen et frugtbarhedssymbol – og et værdighedstegn. Men i middelalderen blev den under påvirkning af Mariakulten symbolet på den kyske jomfru. I Danmark gik brudekronen af mode de fleste steder i løbet af 1700-årene, i Sverige og Norge derimod har den holdt sig i brug til vor tid.

Myrtekransen er først ret sent kommet på mode hos bønderne, selv om en krans af friske blomster eller af ædelt metal går tilbage til oldtiden. De ældste nu kendte brudekranse her til lands stammer fra midten af 1800-årene (E). Senere kom myrtekransen frem. Myrten var viet til Afrodite, kærlighedens gudinde.

A	brudekrone fra Skåne
B	brudekrone fra Møn
C,D	kopier af brudekroner fra sønderjyske kirker
E	brudekrans af kunstige blomster fra Stevns
F	flettetøj fra Sydfyn
G	brudehue fra Nordfalster
H,M,R	borer fra Sydfalster
I,N	flettetøj fra Rømø og Før
O	valk og brystsmæk fra Nordsjælland
P	bore fra Fanø
Q	sjællandsk flettetøj fra Præstø
L	flettetøj fra Maribo amt
S,T	flettetøj fra Fur

Ordforklaring

Afbundet – eller pletfarvet garn. S. 76
Før farvningen ombindes garnfeddet stramt med visse mellemrum. Herved fremkommer ufarvede pletter, som ved vævning eller strikning giver uregelmæssige mønstre.

Andenæb. S. 59
Danskebys Amagerne bar en sort fløjlshue af form omtrent som et andenæb.

Atlask. S. 77
Ensfarvet, glat, blankt stof i satinbinding. Oftest silke. Bindingen stammer sandsynligvis fra Indien eller Kina og er først blevet almindelig i Europa i 1700-årene.

Baldyring. S. 54
Oprindelig navnet på al slags broderi. Fra 1840'rne betegnelse for en speciel slags Hedebosyning: frittegnede mønstre med fladsyning og grunde med kniplingssyning.

Barcelonatørklæde. S. 54, 56, 70
1) På Amager brogede silketørklæder med kulørt broderi. 2) i Jylland brune, umønstrede silketørklæder med hvid stribebort.

Benfoer. S. 33
Hvidt vadmelsfoer i skind-knæbukser.

Blåhat. S. 54
Amager-mandshat. Stor, rund, af blåt uldgarn vævet eller syet med opskårne nopper.

Blåtryk S. 71
Blåfarvet, trykt lærred med hvidt, udsparet mønster.

Bore. S. 73, 79 f.
Brudehovedtøj bestående af udsmykket pandebånd, bundet i nakken (jfr. Samsø-hårbånd).

Brokade. Se silkebrokade

Brunkjol. S. 51
Overklædning, kjol, i rokokosnit. Af brunt vadmel.

Brystdug. S. 30 f.
Daglig vinter- og hjemmedragt til mænd. Af omtrent samme form som en vest.

Bråse. S. 69
Stor, rund eller firkantet brystplade af sølv, hørende til Læsøkvindernes festdragt.
Bul. S. 16 f.
Ærmeløst livstykke.
Chenille. S. 23, 34
Overtøj til mænd og kvinder. Stor, lang kappe med ét eller flere skulderslag.
Falstersyning. S. 68
Hvidt broderi lignende Hedebobaldyring, men med grundene liggende ovenpå stoffet. Kaldtes derfor „syet på helt lærred".
Fessel. Se stunthoser
Flaske. S. 16, 52
Kløve, opsplitte.
Fletter. S. 8, 55, 79 f.
Kunstfærdigt opsatte fletninger. Oprindelig den unge piges frisure, senere brudens hovedtøj, der i tidens løb antog meget varierende former.
Floshat. Se blåhat
Gazevævet stof. S. 60
Tyndt, åbent stof hvis ene trådsystem føres gennem løkker i det andet.
Hamborghvergarn. S. 67, 68
Broget, mønstret hvergarnsstof, anvendt på Falster til skørter, forklæder og livstykker. Det farvede uldgarn købtes i Hamborg, deraf navnet.
Hat og houe. S. 62
Ældre bornholmsk kvindehovedtøj bestående af stiv hue over kniplingslin.
Hvergarn. S. 38, 42
Stof med trend af hørgarn og islæt af uldgarn.
Hviv. Se hæklæde
Hæklæde. S. 10, 69
Det store, hvide hovedklæde, som hørte til Læsøkvindernes dragt. Kaldtes også hviv.
Hætslag. S. 29, 72, 79, fig. 19
Tætsluttende mandshovedtøj af vadmel med skulderslag.
Hølsklær. S. 38
Hvide vadmels lagner, anvendt i Jylland op til vor tid.
Hårbånd. Se bore
Indigo. S. 42
Blåt farvestof, der udtrækkes af forskellige arter af planten indigofera.
Jøb. S. 57 f.
Af fransk jupe, skørt. Ved begravelser bar Amagerkvinderne et særligt udformet skørt, jøb, slået op over hovedet.
Kabuds. S. 29
Mandshue med pelsfoerede opslag til at slå ned over nakke og ører.

Kakkelovnsrør. S. 28

Spøgefuld betegnelse for høj hat.

Kalmank. S. 49, 52, 53, 70, 71

Uldent eller halvuldent stof med blank overflade. Ensfarvet, stribet eller med blomstermønster.

Kapperøllike. S. 62

Kyse båret over hovedtøjet om vinteren og udendørs. Af fransk chaperon, hætte, heraf chaperone, kvindelig ledsager.

Kattun. S. 49, 50, 70, 71, 72, 73, 74, 76

Af cotton, bomuld. Groft bomuldsstof med trykt mønster.

Kejserindesirts. S. 66

Bomuldsstof med rød bund og broget trykt mønster (se sirts).

Kiltebånd. S. 73

Et langt bånd bundet over skørterne, så de kunne puffes op og derved gøres kortere (til arbejdsbrug).

Kjol. S. 28, 30, fig. 23

Yderklædning til mænd. Oprindelig kaldet kjortel, i 1700-årene kjol og i 1800-årene kjole. Bevaret i nutidens „kjole og hvidt".

Kjortel. Se kjol

Klokke. S. 60

Oprindelig arbejds- og underdragt bestående af sammensyet livstykke og skørt. Senere uldent underskørt (uldklokke) ofte rødt.

Kniplingssyning. S. 53, 54

Mønstre syet af knaphulsting uden underlag af stof.

Kofte. S. 28, 30

Mands-yderklædning, hofte- eller knælang. Oprindelig til at trække over hovedet – ismugsklæder –. Senere knappet fortil (jfr. kjortel, kjol).

Korsklæde. S. 59, 61, 72, 73, 76

Oprindelig firkantet tørklæde lagt i trekant – over kors. Senere specielt udformet kniplingskantet eller broderet stykke anbragt over kvindehuen.

Kralevippetørklæde. S. 22

Stivet, blåfarvet lærredstørklæde lagt i læg og med en kompliceret udsmykning i hjørnerne bestående af guldflitter og koralperler trukket på ståltråd (Kraler = koraller).

Kramtøj. S. 41

Fællesbetegnelse for ikke hjemmevævet stof, købt i kramboderne.

Lin. S. 10, 51, 64, 66, 67, 68, 74, 77

1) Stof af hør både i trend og islæt = lærred. 2) Hovedklæde. 3) Hvidt stofstykke med eller uden knipling, anbragt under huen.

Linde. S. 70

(Lene), livbælte af sølvplader hørende til gifte Læsøkvinders festdragt.

Lærred. S. 38

Toskafts vævning med hørgarn i trend og islæt.

Mamelukker. S. 62

1) Lange overtræksærmer til almue-kvindedragten. 2) I overklassen lange benklæder hængende neden for kjolen.

Nathue. S. 29, 65, fig. 20

Strikket mandshue af uld eller bomuld, oftest rød. Anvendtes også om dagen.

Nattrøje. S. 17 f., 52, 53, 65, 66, 67, 71, 72, fig. 13

Strikket trøje af rødt, blåt eller grønt uldgarn. Båret under et ærmeløst livstykke – også om dagen.

Næsedug. S. 54

Renaissancens kostbare lommetørklæde, rigt broderet med perler og guld. Pyntegenstand uden praktisk anvendelse.

Nølle. S. 63

Bornholmsk hovedtøj af kniplingsflæser og kunstige blomster. Stærkt påvirket af 1800-årenes kappeformer.

Oplod. S. 24

Kort særkeoverdel til at tage ovenpå en ærmeløs særk.

Overbindebånd. S. 49, 52

Oprindelig blev huen snøret i nakken og snørebåndene lagt op over issen og bundet i nakken. Et løst silkebånd anbragt på samme måde kaldtes i senere tid overbindebånd.

Pandsmæk. S. 70

Pandebind af sort, kniplingskantet fløjl. Hørte til kvindernes hovedtøj i visse egne af Jylland.

Pels. S. 56

Amagerkvindernes skindfoerede skørt.

Pi. S. 74, 75

Sammensyet, ærmeløst livstykke og skørt af højrødt vadmel. Rømø folkedragt.

Polkahue. S. 67

Kvindehue med nakkeflæse fra Nordfalster. Påvirket af overklassemode fra 1860–70'erne.

Polkatrøje. S. 67

Skødetrøje fra Nordfalster. Påvirket af 1860–70'ernes overklassemode.

På-sig-bundet. S. 62

Bornholmsk hovedtøj bestående af silkehue og broderet korsklæde.

Rask. S. 76

(Arrask). Tarveligt, let uldstof, oprindelig fra byen Arras.

Rockelte. S. 54

Diminutiv af Rock. Sort klædes mandstrøje fra Amager. Båret over uldenskjorte og livstykke.

Rudret drejl. S. 49, 54

Stof af uld og hør i spidsrudet kippermønster.

Rudret hvergarn. Se rudret drejl

Rye. S. 77

Groft, loddent, opkradset uldent stof.

Rælebukser. Se sussebukser

Rødrejst. S. 60 f.

Rejsttøj er hvergarn med toskafts bund og mønstertråde, som ligger stykkevis ubundne på over- og undersiden.

Selvsort. S. 42

Ufarvet garn af sorte får.

Silkebrokade. S. 52, 53, 67, 69, 70, 74

Mønstret består ofte af strøblomster og dannes af kortere eller længere islættråde, der indføres, hvor mønstret kræver det.

Silkedamask. S. 52, 77

Egentlig stof fra Damaskus. Oprindelig kun af silke, senere også af uld, hør og bomuld. Mønstervirkningen fremkommer ved veksling mellem islæt- og trendeffekt.

Sirts. S. 67

Fint bomuldsstof fra Trankebar med påmalede mønstre. Senere fremstillet i Europa og med maskintryk.

Skaderede. S. 22

Hvergarnstørklæde fra Hedeboegnen, syet i stive læg i nakken.

Skupla. S. 78

Islandsk kvindehovedtøj bestående af et nærmest trapezformet, let buet stykke pap betrukket med stof.

Skølingar. S. 79

En art kludesko til mænd, syet af mange lag uldent stof. Færøerne.

Sniphue. S. 77

Kvindehue med snip i panden. Renaissanceform.

Sniptøj. S. 73

Korsklæde hvis bageste del ender i en trekantsnip.

Snøremaljer, -lænke, -pind. S. 57, 58, 59, 69, 77

Kvindernes trøjer eller livstykker var ofte lukkede fortil med ornamenterede sølvringe (maljer), hvorigennem var trukket en sølvkæde (lænke) ved hjælp af en snørenål (pind).

Solhat, solskærm. S. 15, 58, 76

Brogetmalet papstykke, bundet over huen som værn mod solen.

Stormbukser. Se sussebukser

Strude. S. 15, 29, 73, fig. 6

Sort klædes maske, brugt af kvinder på Fanø for at undgå solbrændthed.

Stunthoser. S. 27, 37

Fodløse strømper med en rem – fessel – under svangen.

Sussebukser. S. 33, 67
Hvide, vide sejldugsovertræksbukser, fortrinsvis brugt af fiskere. Også kaldet storm- eller rælebukser.
Svanebaj. S. 67
Tykt, blødt, løstvævet uldstof, valket og opkradset.
Sølv. S. 54
På Amager betegnelse for brudens smykker, bestående af hovedtøj, halskæde, livbånd og armringe.
Sølvøre. S. 58
Sølvspænde med vedhængende navnebogstaver. Anbragt på smådrenges hovedtøj. Amager.
Tamburering. S. 73
Af fransk tambour, tromme. Stoffet udspændes stramt som et trommeskind i syramme. Broderiet ligner kædesting, men udføres med en art hæklenål.
Trappeskørter. S. 18
Flere skørter båret ovenpå hinanden, aftagende i længde udefter, så alle kunne ses.
Tungefletning. S. 64
Der flettes med et ulige antal tråde fra midten udefter. Derved danner mønstret spidser eller tunger.
Tællesyning. S. 49, 52, 53, 66
Fladsyning talt efter tråd.
Udskåren syning. S. 52, 53
Små, firkantede huller udskæres i stoffet, og der kastes over kanterne.
Uldenskjorte. S. 54
1) I Jylland skjorte af vadmel. 2) På Amager rød vadmels trøje. knappet fortil. Båret ovenpå skjorten.
Uldmoiré. S. 70
Stof af uld, silke, bomuld etc. med vatret overflade, fremkommet ved presning med varme metalplader.
Vadmel. S. 38, 42
Stof med både trend og islæt af uldgarn.
Valk. S. 79
Underlag eller kunstige fletninger anbragt indeni huen eller i brudehovedtøjet.
Vinger. S. 70, 71, 74
Hvide, stivede flæser anbragt på hver side af kvindehuen i visse egne af Jylland.
Øjneklæde. S. 15, 65, fig. 5
Hvidt, stivet lærredsklæde anbragt ovenpå huen som værn mod solen.

Litteratur om danske folkedragter

Andersen, Ellen, 1939a: Folkedragten i Danmark og dens Traditioner fra Oldtid og senere Tider, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

– 1939b: Om Klæde Dragten. Efterladt Håndskrift af Eskel Sørensen. Fynsk Hjemstavn, 12. Aargang Hefte 10–11.

– 1946: Folkedragten i Thisted Amt, Landet mod Nordvest, Kbh.

– 1948: Danish Folk Costumes, Kbh.

– 1949: Folkedragten i Ringkøbing Amt, Festskrift til H. P. Hansen, Århus.

– 1950a: Bondedragten i Ribe amt i 1800-aarene, Fra Ribe Amt.

– 1950b: Brudens hovedtøj, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

– 1952: Folkedragter i Danmark. Billeder og beskrivelser af egnsdragter på Nationalmuseet, Kbh. Også udsendt i engelsk udgave: „Danish Folk Costumes".

– 1953: Folkedragter i Vejle amt, Vejle Amts Aarbøger.

– 1956a: Lolland-falsterske folkedragter, Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Årsskrift.

– 1956b: Folkedragten i Randers amt, Historisk årbog for Randers amt.

– 1957: Da man gik med skørtet på hovedet, Budstikken.

– 1960: Danske bønders klædedragt, Kbh.

– 1962: Huekoner, Budstikken.

Bruun, Daniel, 1897: Den islandske Kvinde og hendes Dragt. Fortidsminder og Nutidshjem paa Island, Kbh.

Christoffersen, Marie, 1913: Kvindedragter paa Hedeboegnen i gamle Dage. Fra Arkiv og Museum.

– 1914: Mandsdragter paa Hedeboegnen i gamle Dage, Fra Arkiv og Museum.

Djurhuus, P. 1958: Klædedragt, Færøerne I, udgivet af Dansk-Færøsk Samfund, Kbh.

Friis, Lønborg, 1902: Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne i gamle Dage, Hjørring. Ny udgave: Friis, J. J. Lønborg, Vendsyssels nationaldragter, Vendsysselske årbøger, Historisk samfund for Hjørring amt 1968.

Gudjónsson, Elsa E., 1967: The National Costume of Women in Iceland, Iceland Review No. 3.

Lorensen, Erna, 1943: Folkedragter i Jyllands nordlige Amter, Jyske Samlinger, 5. Række VI. Bind 1. Hæfte.

– 1959: Århus-egnens store hovedtøj, Købstadmuseet „Den gamle By" Årbog.

– 1962: Kvindetøj i og omkring Århus 1781–1800, Købstadsmuseet „Den gamle By" Årbog.

Michelsen, M., 1898: Oldemors Hovedtøj, Sprogforeningens Almanak.

Mygdal, Elna, 1924: Danske Folkedragter, Nær og Fjærn.

– 1932: Amagerdragter, Vævninger og Syninger, I–II, Danmarks Folkeminder nr. 37, Kbh.

– 1924: Turistforeningen for Danmark Aarbog, Kbh. Lidt om Dragter fra Randers-egnen.

– 1925: Lidt om Folkedragter fra Svendborg Amt.

– 1926: Lidt om Dragter og Tekstilier fra Bornholm.

– 1927: Lidt om Dragter i Vestjylland.

– 1929: Lidt om Dragter i Nordvestfyn.

- 1930: Lidt om Dragter fra Nordøstslesvig.
- 1932: Lidt om Dragter fra Hjørring Amt.
- 1933: Lidt om Dragter fra Præstø Amt.

Møller, J. S., 1926: Folkedragter i Nordvestsjælland, Danmarks Folkeminder nr. 34, Kbh.

Nørreslet, L., 1899: Et Hæderssmykke for Kvinder af Landbostanden, Tidsskrift for Landøkonomi.

Rasmussen, Holger, 1957–1959: Solhattene fra Flemløse, Fynske Minder III.

- 1957–1959: Langelandske stråhatte, Fynske Minder III.

Rasmussen, R. K., 1954–1955: Om spæde, færøske børns påklædning i gamle dage, Budstikken.

Toxværd, K., Strange, H. og Mygdal E., 1926: Den falsterske Dragt, særlig Kvindedragten, Lolland-Falster historiske Samfund Aarbog.

Yde-Andersen, D., 1956: Danmarks sidste folkedragt. Lidt om Fanniker og Sønderhoninger og deres dragt, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.

Film om Fanøkludenes anbringelse, Statens Filmcentral. Jfr. Institut für den wissenschaftlichen Film, Göttingen, katalog nr. E 929.